

Voorwoord

In 1981 werd gestart met de reeks *Studia et Documenta Mechliniensia*, door de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen bedoeld als *refugium* voor werkinstrumenten van historisch-archivistische aard met betrekking tot de "Mechelse" archieven (stadsarchief, O.C.M.W.-archief, Archivum Archiepiscopale Mechliniae, etc. ...), naast de *Handelingen*, sinds ruim een eeuw gewijd aan de geschiedenis waaruit deze archieven voortkomen.

Tussen 1981 en 1989 verschenen aldus zes deeltjes. In hoofdzaak gewijd aan tot nog toe ongeinventariseerd, en dus grotendeels ontoegankelijk gebleven, ambachtsarchieven.

Sindsdien lieten andere werkzaamheden het personeel van de dienst Archief van de Stad Mechelen niet meer toe deze reeks met evenveel elan verder te zetten als waarmee zij gestart was.

Gunstige omstandigheden zorgden ervoor dat in deze tijdelijke stilte een nieuw geluid zich liet horen. Reeds in 1988 was in deze reeks een toegang tot de stadsrekeningen opgenomen van de hand van iemand die geen archiefmedewerker was, met name Dr. H. Joosen. Nadat Drs. Jeroen Van der Auwera in 1997 met zijn scriptie *Sot ende simpel, wesende arm ende sonder middelen: Openbare krankzinnigenzorg te Mechelen in de 18de eeuw* de graad van licentiaat in de Wijsbegeerte te Letteren (Afdeling Geschiedenis) had behaald, besloot hij de recent opgezette vervolmakingsopleiding Archivistiek aan de Vrije Universiteit Brussel te volgen en toen daarbij een stageopdracht van minstens 300 uur bleek te horen, was het voor hem als geboren Mechelaar voor de hand liggend, een werkterrein in dat verband op het Mechels stadsarchief te komen zoeken.

Gezien de kwaliteit van zijn reeds genoemde verhandeling en de ernst en deskundigheid van de daarvoor aangewende werkwijze was het ook voor mij een aangename opdracht voor hem zulk een taak uit te zoeken en aan het College van Burgemeester en Schepenen van de Stad Mechelen voor te stellen op zijn verzoek tot stagelopen in te gaan.

Het resultaat ligt hier voor. Ik meen niet dat ik mij moet beklagen op zijn aanbod positief te hebben gereageerd. Daarvoor staat de kwaliteit van het werk borg.

Mechelen, 8 mei 1998

H. INSTALLÉ
Hoofdarchivaris

I Inleiding

In de loop van het academiejaar 1996-'97 heb ik in het kader van de interuniversitaire opleiding *archivistiek en hedendaags documentbeheer* stage gelopen in het stadsarchief van Mechelen ¹. In overleg met stadsarchivaris Henri Installé kreeg ik de opdracht ongeinventariseerde documenten aangaande de 'wolwevers' toegankelijk te maken voor de onderzoeker. De archiefbescheiden die mij werden toevertrouwd, bleken zeer verscheiden te zijn. De opschriften op een viertal archiefdozen omschreven de inhoud als stukken betreffende wolwevers en lakenmakers. Op zich was dat al misleidend, vermits het synoniemen bleken te zijn. De dozen bevatten bovendien nog andere archiefbescheiden. Ook de volders, ververs en droogscheerders waren erin vertegenwoordigd. Het werd vlug duidelijk dat meerdere archiefvormers dienden te worden onderscheiden. Daarnaast bleek ook dat nog veel meer onaangeroerd materiaal in het depot van het Mechels stadsarchief lag opgeslagen, waaronder stukken betreffende textielambachten. Tien grote bundels papier met een voorlopige 'inventaris' opgesteld door Myriam Carlier, kwamen aan het licht. Daarin onderscheidde ik veel procesdossiers, niet alleen van de lakenmakers, maar ook onder meer van de sargiemakers, volders en blauwververs. Het gevolg was dat ik me diende toe te leggen op alle archiefbescheiden die betrekking hadden op de verschillende ambachten die stof weefden of veredelden. Concreet betekende dat: de lakenmakers, de sargiemakers, de linnenwevers, de tapijtwevers, de droogscheerders, de volders en de ververs (rood- en blauwververs). Her en der werden uit dozen en bundels ongeinventariseerd materiaal systematisch stukken gehaald aangaande de desbetreffende ambachten.

Uit de stapels ongeinventariseerde perkamenten vellen werden vooral ambachtsreglementeringen gelicht. Die stukken waren elk apart opgeborgen in kartonnen mappen, voorzien van een opschrift. Alle vellen bleken opgevouwen te zijn, meestal ontdaan van hun zegels én mooi gestreken!

Verscheidene archiefbescheiden waren evenwel reeds geïnventariseerd. Deel VIII van de inventaris van het stadsarchief bleek een rubriek 'ambachten' te bevatten ². Daarin werden echter enkele de ingebonden stukken opgenomen. Een ambachtsboek van tapijtwevers, de ambachtsrol van de droogscheerders, verscheidene rekeningen, een leerlingenboek en rollen van de lakenmakers vond ik zo terug. Enige archiefbescheiden behorende tot de klerk van de lakenhal werden onterecht geklasseerd onder het archief van de lakenmakers. In deel VI van de inventaris werden enkel de losse stukken opgenomen. Ook hier zaten enkele stukken die beter zouden worden betrokken bij een nieuwe inventarisatie om een overzichtelijker geheel te vormen. Bovendien waren uit dat deel van de inventaris in het verleden reeds veel stukken ontvreemd, zodat het toch geen samenhangend geheel meer vormde ³. Daarnaast bleek dat in het ongeinventariseerde materiaal gelijksoortige archiefbescheiden zaten, zodat het bijeenbrengen van de stukken zeker een must was. Toch diende de nummering van de stukken behouden te blijven.

In het fonds 'Mechelen' van het Algemeen Rijksarchief Antwerpen, heden ten dage bewaard op het stadsarchief, trof ik verscheidene fragmenten ambachtsarchief en

---

¹ J. VAN DER AUWERA, *De Mechelse textielnijverheid in het Ancien Régime: de respectieve administratie en archieven van de stedelijke overheid, de lakenmakers, de tapijtwevers, de sargiemakers, de volders, de linnenwevers, de droogscheerders en de lakenververs: een structuurstudie en voorstel tot inventarisatie*, onuitgegeven verhandeling, V.U.-Brussel, 1997, 144 pp.

² V. HERMANS, *Inventaire des archives de la ville de Malines*, Mechelen, 1859-1887, deel VIII, p. 26 e.v.

³ V. HERMANS, *op. cit.*, deel VI, nrs. 21, 56, 61, 85, 175, 199, 200 en 201.

stadsarchief, handelend over de textielambachten, aan ⁴. Dat fonds was niet meer dan een verzameling, een artificieel samenraapsel zonder enige samenhang. Bij de overdracht van het fonds was evenwel uitdrukkelijk gestipuleerd dat de archiefbescheiden bij elkaar dienden te blijven. De oplossing bestond erin de stukken te voorzien van een nieuwe nummering, maar in voetnoot te verwijzen naar hun oude. Op die wijze kon ik de bescheiden op hun oude plaats laten.

In de andere inventarissen op het stadsarchief, die beschrijvingen gaven van Ancien Régime-archief, zoals '*fonds Foncke*' en de '*varia*' werden geen relevante stukken teruggevonden, de ambachtsenquête van 1784 niet nagesproken. Deze laatste kon ik niet weerhouden, vermist nagenoeg alle ambachten erin zijn vertegenwoordigd en niet enkel de textielambachten.

Om een goed inzicht te krijgen in die massa – die niet in strekkende meter, maar wel in het aantal stukken uitbloeit – diende een diepgaande historische studie te gebeuren. Het was onmogelijk op basis van de documenten alleen de archiefbescheiden te relateren aan de archiefvormers. Een grondige studie van de archiefvormers aan de hand van de bestaande literatuur en bronnen, drong zich in eerste instantie op. Een diepgaande structuurstudie moest het pad effenen om de verschillende archiefvormers van elkaar te onderscheiden. De vraagstelling stond uiteraard in functie van de administratie en de organisatie van de te onderscheiden instellingen. Ik moest dus tevens in staat zijn een duidelijk onderscheid te maken tussen stukken die handelden over een ambacht, maar stadsarchief waren, en stukken die wel degelijk ambachtsarchief waren. Om die vermenging stadsarchief – ambachtsarchief uit de weg te gaan, diende ik extra aandacht te besteden aan de lakengilde of het wollewerck. Het onderscheiden van taken en bevoegdheden, het opsporen van verwijzingen naar bij te houden administratie en het ontrafelen van onderlinge relaties tussen de verschillende instellingen diende het kader te bieden, waarin in een volgende fase de overgeleverde archiefbescheiden konden worden geplaatst.

Dat kader is echter niet opgenomen in deze publicatie. De instellingenstudie werd als artikel opgenomen in de *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, boekdeel CI, 1997. Het is evenwel onlosmakelijk verbonden met de inventaris. De historische studie reikt verder dan de archiefvormers allen. Ik trachtte een verklaring te vinden voor het verspreiden van het materiaal en het door elkaar haspelen van de verschillende archieven in de loop der tijden. De oorzaken zijn zeer verschillend en gaan ook ver terug in de tijd. In de eerstvolgende hoofdstukken wordt een overzicht geboden van wat er met de archieven, zowel die van de stad als die van de ambachten, de afgelopen eeuwen en decennia is gebeurd.

---

⁴ *Inventaris archief in bewaring gegeven door Rijksarchief Antwerpen aan Stadsarchief Mechelen*, fonds Mechelen, nr. 24, 25 bis en 62.

II De overlevering van de archieven

II.1 Verliezen in het ancien Régime

Over de geschiedenis van het archief van de stad Mechelen, zeker wat het Ancien Régime betreft, bleken weinig gegevens bekend te zijn ⁵. De lotgevallen van de archieven van de gilden en ambachten kregen nog minder aandacht. Aan de hand van enkele publicaties – handschriftelijk en gedrukt – kon ik vooral de 19de-eeuwse situatie reconstrueren.

Het Mechelse stadsarchief werd in het verleden meermaals geteisterd. Ten eerste was er in 1342 een grote brand, met als gevolg dat nagenoeg enkel de charters en de stadsrekeningen de ramp overleefden. Ten tweede hielden de troepen van hertog Alva in 1572 lelijk huis in de stad, ook in het stadhuis. Ten derde was het in de loop van de 17de en 18de eeuw de gewoonte dat de gemeentelijke functionarissen documenten mee naar huis namen. Ten vierde schudden de Fransen tijdens hun eerste bezettingsjaren de archieven deerlijk door elkaar. Ten laatste smeten de boeren in 1799 veel administratieve papieren en documenten op de straat uit, zodat veel documenten – zeker de losse- verdwenen ⁶.

Wat de ambachtsarchieven betrof, konden eveneens verschillende redenen worden aangehaald om het verlies van archiefbescheiden vóór de confiscatie door de Franse Republiek te verklaren. Twee lagen voor de hand, namelijk het 'uitsterven' van een ambacht of het ontbreken van een ambachtskamer waar de stukken normaliter werden bewaard. Ook was het bij de ambachten een gewoonte stukken mee naar huis te nemen om bijvoorbeeld een particulier proces voor te bereiden. In 1633 werd zo de lakenmaker Jacques L'Allemand aangemaand '*pointtelyck wederom te brengen voor de ambachtskamer den koffer met alle rollen*' ⁷.

II.2 De 19de-eeuwse levensloop van het statisch stadsarchief en de ambachtsarchieven

In 1802 werd Barthélémy-Joseph-François-Corneille Gijseleers-Thijs onbezoldigd stadsarchivaris. Geboren te Mechelen in 1761 was hij nog schepen geweest in een van de laatste magistratuurcolleges van het Ancien Régime. Hij kreeg de taak de archieven zorgvuldig te bewaren, een taak waarvan hij – gezien zijn kennis van de oude administratie – zich goed kweet. De opdracht van het stadsbestuur bestond erin de "nutteloos geworden" archieven per jaar te ordenen. In de periode 1817 tot 1826 bewerkte en rangschikte hij samen met zijn medewerker de stadsarchieven. In 1826 diende hij zijn werkzaamheden te onderbreken wegens het slopen van de binnenmuren '*der ouden beneden secretarij en de oude boven tresorie*'. Tijdens de werkzaamheden werden evenwel massa's documenten teruggevonden die blijkbaar aan het oog onttrokken lagen. In 1829 werd de belangrijkste opslagplaats van de Ancien Régime-archieven, '*de kapel*' in het toenmalige stadhuis '*den beiaerd*', door het stadsbestuur

---

⁵ Van het archief van Lausanne bestaat een prachtige geschiedenis die de verschillende inventarisatiepogingen van de 15de tot de 20ste eeuw ontleedt aan de hand van de documenten en de bewaarde oude inventarissen. G. COUTAZ, *Histoire de la ville de Lausanne des origines à aujourd'hui 104-1986*, Lausanne, 1986, 123 pp.

⁶ P.J. VAN DOOREN, *Inventaire des archives de la ville de Malines*, acht delen, Mechelen, 1859-1895/96, deel I, p XI-XIII; H. JOOSEN, Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière à Malines (des origines à 1384), *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, XCIX, 1935, pp. 383-384.

⁷ STADSARCHIEF MECHELEN, Lakenmakers, nr. 63.

opgeëist voor het stockeren van de papierberg die de secretarie niet meer kon bergen ⁸. *'Tous les documents furent transportés au troisième étage, au-dessus du Secretariat actuel et entassés les uns sur les autres, faute de place suffisante'* ⁹. Pas in 1838 zou de archivaris een ruim lokaal toegewezen krijgen om de papieren te kunnen herklasseren ¹⁰.

In de zomer van 1829 bleek het provinciebestuur geïnteresseerd te zijn in de toestand van de archieven van de opgeheven gilden en corporaties in Mechelen. De archiefbescheiden waren door de *'revolutionaire ontvangers van de domeinen'* verzameld en – nutteloos voor de stedelijke administratie – onaangeroerd blijven liggen. De provincie wenste een inventaris én de stukken verenigd te zien met het stedelijk archief. Gijseleers-Thijs, die nog volop de stadsarchieven aan het ordenen was, diende zijn activiteiten te staken en zich aan zijn nieuwe taak te wijden. De ambachtsarchieven, die ook reeds verschillende malen van opslagplaats waren verhuisd, lagen aldus meer dan dertig jaar in stof en vuil en waren vermengd geraakt. Enkel de belangrijk geachte delen hadden de Fransen in hun inventarissen genoteerd. Aanvankelijk onderscheidde Gijseleers-Thijs drie categorieën: onbelangrijke betalingsbewijzen, rekeningen en *'registers'*, en *'procedures'*. Hij begon de belangrijke en de nutteloze stukken van elkaar te scheiden. Hij deelde de *'registers'*, de gebonden stukken (liassen) en de losse bescheiden in naar hun uiterlijke vorm. De losse bescheiden bestempelde hij als onnuttig en onmogelijk om te beschrijven. Enkel van de delen en de liassen maakte de archivaris per ambacht een *'sommairien staet'*. De vermenging met andere archiefbescheiden diende te worden vermeden. De losse stukken moesten in zakken worden gestoken en opgeborgen, hoewel de papiermolen aanvankelijk ook nog als optie gold. Zeven zakken werden op de zolder van het stadhuis geëtiketteerd opgeslagen. In 1830 is het werk uiteindelijk voltooid. Spijtig genoeg vermeldde hij niet over hoeveel ambachtsarchieven het gaat: hij noemde enkel de bakkers, de beenhouwers en de brouwers bij naam ¹¹.

Daarna legde hij zich toe op het ordenen en beschrijven van de vorstelijke brieven, ook weer op last van de hogere overheden. Toch zag hij zich weer in zijn activiteiten gehinderd. De Belgische omwenteling had tot gevolg dat de belangrijkste archiefbescheiden een veiliger onderkomen diende te krijgen. Waarschijnlijk werd gevreesd voor schermutselingen, want Mechelen was tenslotte een belangrijke garnizoensstad. De belangrijkste stukken en de burgerlijke stand werden ondergebracht in *'de toren'*. Daar werden in de 14de eeuw de stadsrekeningen en vanaf het midden van de 15de eeuw ook de charterkast, voorzien van zware sloten, bewaard ¹². Op korte termijn dienden aldus vele rekken en loketten – vakken in kastjes – te worden

---

⁸ B.J.F.C. GIJSELEERS-THIJS, *Additions et corrections à la notice sur les archives de la ville de Malines, de monsieur L.-P. Gachard, archiviste du Royaume de Belgique, insérée dans son ouvrage intitulé Collection de documents inédits concernant l'histoire de la Belgique, tome second, p. 30 et seqq.*, deel I, p. 51-52 en deel II, Brussel 1834, pp. 17-18. Voor meer informatie over de auteur en zijn bovenvermelde merkwaardige publicatie: zie H. INSTALLE, *Mechelse verlichte geesten, vrijdenkers en vrijmetselaars (1772-1840)*, Antwerpen-Rotterdam, 1990, p. 105-107 en de noten nrs. 162 en 163, p. 110-112. De belangrijkste bron voor de eerste decennia van de 19de eeuw inzake het archief is het verslag van de archivaris omstreeks 1830, waarin hij terugblikte op de activiteiten die hij met zijn medewerker ontplooidde in de periode 1817-1830. Zie: STADSARCHIEF MECHELEN, Inventarissen, BB V nr. 1.

⁹ *Justice rendue au garde honoraire des chartes reposantes à l'hotel de régence de la ville de Malines. Extrait de l'exposé de la situation administrative de la province d'Anvers. Session de 1841, p. 17.*, Mechelen, 1843, p. 5.

¹⁰ Idem, p. 7

¹¹ STADSARCHIEF MECHELEN, Inventarissen, BB V, nr. 1.

¹² P.J. VAN DOOREN, *op. cit.*, p. VI en XI.

vrijgemaakt. De stukken werden in manden overgebracht met het gekende gevolg: opnieuw vermenging van de archieven ¹³.

Toch moet alles weer op zijn pootjes zijn terechtgekomen, want het inspectiebezoek van de rijksarchivaris in de zomer van 1833 was lovend, niet alleen voor de stadsarchivaris zelf, maar ook voor de rijkdom van het Ancien Régime-archief ¹⁴. De rijksarchivaris hechtte belang aan de reeks oorkonden en charters die reeds vanaf de late Middeleeuwen een aparte reeks vormden en, zoals reeds werd opgemerkt, apart werden bewaard. In het begin van de 18de eeuw werden ze overgeschreven in verschillende registers: de privilegeboeken en de *Roodboeken* geheten. Griffier Daniël-François Cuypers tekende in die perioden de octrooien in registers. Daarnaast, zo vermeldde Gachard, bezit de stad een bijzondere collectie '*lettres de missives*', '*resolutieboeken*', '*policieboeken*', '*ordonnantieboeken*', ...

'Il n' existe d'inventaire pour aucune partie des archives de Malines; mais; en ce qui concerne les chartes et lettres patentes, qui sont les documents les plus précieux, les tables de Cuypers (...) peuvent en servir', wist de rijksarchivaris nog te melden ¹⁵. Van stukken inzake ambachten werd evenwel geen melding meer gemaakt. Pas vanaf 1859 zouden de eerste inventarissen worden gepubliceerd. De eerste delen waren uiteraard gewijd aan de zo belangrijk bevonden charters en privilegiën.

Buiten de plaatsing van de charters in 'de toren', bood het rapport van de rijksarchivaris ook een zicht op de bewaring van de andere archieven "*Quant aux Archives administratives de la ci-devant Trésorerie, Secrétariat et autres, (...) elles se trouvent au troisième étage au-dessus du Secrétariat (...). Les papiers judiciaires assez considérables et relégués à Malines dans les greniers ci-devant bove-greffie et consignatie-zolders de l'Hotel-de-ville sur des layettes et dans des sacs, n'ont jamais été réputés Archives de la ville, (...)*". De juridische stukken werden overgelaten aan de griffiers van de nieuwe rechtbank. De archivaris zelf had omstreeks 1827 geen enkele weet van de inhoud van de zolderruimten ¹⁶.

Einde 19de eeuw, wijdde stadsarchivaris Victor Hermans in de publicatie '*Een woord aangaande het stadsarchief van Mechelen*' enkele woorden aan de toestand van het stadsarchief en schreef hij enige geschiedkundige weetjes daaromtrent ¹⁷. Ook hij wees in eerste instantie op de reeks oorkonden die nog steeds opgeborgen lagen '*in eene viermaal overeeuwsche zware eiken (...) kas*', gesloten met acht sloten en evenveel sleutels die aan verschillende personen, deel uitmakende van het stadsbestuur, werden toevertrouwd. De kast bevond zich in '*den thoren*', een '*beneden gewelfde plaats van den Beijaard*' , het toenmalige stadhuis. Vanuit dat vertrek bereikte men via een stenen wenteltrap '*eenen andere gewelfde en allerbest verlichtte plaats, de kapel geheeten*.' Rondom de wanden van de voormalige gebedsruimte waren 91 dozen geplaatst. De eerste zestig dozen bevatten ontelbare oorkonden – zo schreef Hermans – over de meest uiteenlopende onderwerpen: onder meer vestingwerken, kerken en kloosters, openbare werken, ambachtshuizen en andere, landbouw en nijverheid. In de twee daaropvolgende dozen lagen archiefbescheiden aangaande de schuttersgilden, in de volgende 27 dozen

---

¹³ STADSARCHIEF MECHELEN, Inventarissen, BB V nr. 1.

¹⁴ L.P. GACHARD, *Notices sur les archives de la ville de Malines*. [Overdruk uit 'Collection de documents inédits concernant l'histoire de Belgique, tom. second, pag. 30 et seqq.], 1835. In feite is dit tevens een uitgave van Gijseleer-Thijs, voorafgaand op zijn eigen '*additions et corrections*'.

¹⁵ L.P. GACHARD, op. cit., p. 20-23.

¹⁶ *Justice rendue au garde honoraire des chartes reposantes ...*, p. 9-10.

¹⁷ V. HERMANS, *Een woord aangaande het stadsarchief van Mechelen*, Mechelen, z.d. (omstreeks 1895), p. 5-11.

documenten aangaande de verschillende ambachten. In de laatste twee werd de briefwisseling van de magistraat met de vorst of staatsmannen bewaard.

Die 27 dozen met documenten van ambachten interesseerden me uiteraard in eerste instantie het meest. Waren het de archiefbescheiden over ambachten die werden geselecteerd en geklasseerd door Gijseleers-Thijs? Waarschijnlijk was dat het geval. Wat was dan de inhoud van die stukken?

In deel VIII van de inventaris van de archieven van de stad Mechelen vond ik op de pagina's 222 tot 225 het onderdeel "*Inventarissen onzer papieren en registers, alsmede van hetgeen er aankleeft*". Het bleken stuk voor stuk handgeschreven inventarissen, klappers en indexen te betreffen. Die inventarissen konden stuk voor stuk worden gedateerd na 1833 en zelfs na 1841, vermits de rapporten uit die periode, respectievelijk opgesteld door de rijksarchivaris en het provinciebestuur, opmerkten dat er geen inventarissen waren. Een van die inventarissen die van de hand van archivaris Peter Jozef Van Dooren, de opvolger van Gijseleers-Thijs, beschreef de papieren met betrekking tot de ambachten als: "*Inventaire des papiers provenant des Anciens corps de métiers et serments*". Het ging om de inhoud van 29 archiefdozen, ondergebracht '*in de boven gewelfde plaats van het stadhuis, de kapel geheeten*', en genummerd van 61 tot 90¹⁸. Uit de inleiding tot zijn inventaris bleek dat de nummering die de archivaris had aangebracht, was overgenomen uit oudere ordeningen. De Romeinse cijfers wezen op de oude ordening van de '*corps de métier*' (Gijseleers-Thijs ?), gevolgd door het jaartal. Een cijfer met een '*f*', verwees naar de omslag en een cijfer met een '*s*' naar een supplement op een oude inventaris van de archiefbescheiden van de ambachten. Uit een aantal steekproeven kon ik afleiden dat verscheidene documenten die hier waren geïnventariseerd, overeenkwamen met archiefbescheiden die tot de – opnieuw – te inventariseren stukken behoorden. Van andere kon dat dan weer niet worden gezegd.

Ik heb nog een reeks handschriftelijke inventarissen en tafels, opgesteld door archivaris Van Dooren, kunnen onderscheiden. Zij werd – zo luidde het bijschrift in de inventaris – overbodig en raakte in onbruik na het drukken van nieuwe inventarissen vanaf 1859. Twee ervan beschreven ook documenten inzake ambachten¹⁹. Ten eerste was er de "*Inventaire analytique, par ordre de matières, de tous les documents non compris dans l'inventaire général des papiers, ni dans la table analytique de lettres de personnages distingués*" bestaande uit drie volumes. Enkel het eerste volume beschreef onder meer documenten aangaande ambachten. Het was mogelijk archiefbescheiden te identificeren die reeds in voorgaande handschriftelijke inventarissen werden beschreven en ook in de door mij te inventariseren documenten opdoken. Andere stukken daarentegen vielen buiten dat patroon. Dit kon tevens worden opgemerkt inzake de tweede inventaris, die eigenlijk niet meer moet zijn geweest dan een extra toegang op de reeds beschreven stukken: '*Table analytique et chronologique de tous les documents non compris dans l'inventaire des papiers et dans la table analytique de lettres de personnages distingués*'.

De gedrukte inventarissen van het einde van de tweede helft van de 19de eeuw – acht delen – dienden klaarblijkelijk nog te worden uitgebreid. Uit de handschriftelijke inventarissen kon ik immers duidelijk stukken onderscheiden die als deel VI van de inventaris van de stadsarchieven werden gepubliceerd. Het deel beschreef de losse archiefbescheiden in tegenstelling tot de 'registers' in deel VIII. De andere delen waren gewijd aan de oorkonden, charters en '*lettres de missives*'. Waarschijnlijk was het de bedoeling geweest het omvangrijke geheel der stukken inzake ambachten in een aparte inventaris uit te geven, een plan dat nooit werd uitgevoerd. Dat viel niet alleen af te leiden uit het feit dat deel VIII enkel de ingebonden stukken van de ambachten had overgenomen, maar ook uit het gegeven dat in de verschillende handschriftelijke inventarissen reeds ter voorbereiding beschrijvingen van die archiefbescheiden waren

---

¹⁸ STADSARCHIEF MECHELEN, Inventarissen, BB VI nrs. 1-2.

¹⁹ STADSARCHIEF MECHELEN, Inventarissen, BB XIII nr. 1 en BB XIV nr. 1.

opgenomen. Gijseleers-Thijs had bovendien reeds een klassement per ambacht uitgevoerd. De weinige stukken die in deel VI beschreven stonden en inhoudelijk te maken hadden met de textielindustrie, waren overduidelijk stadsarchief. Het betrof onder meer contracten tussen de tresorie en particulieren en niet-afgehandelde verzoekschriften.

II.3 De lotgevallen van de ambachtsarchieven in de 20ste eeuw

Omstreeks 1922 ontleedde archivaris H. Dierickx verscheidene documenten. Ik kon dat afleiden uit de gegevens op een aantal steekkaarten. De steekkaarten, door dezelfde hand en pen gedateerd '1922', gaven een beschrijving van een aantal stukken. Dierickx maakte wel geen werk van een systematische ordening van de ambachtsarchieven. De documenten trokken enkel zijn aandacht, misschien ter voorbereiding van een studie.

In het begin van de jaren dertig doorploegde dr. Henri Joosen het stadsarchief op zoek naar middeleeuwse documenten inzake de Mechelse draperie ²⁰. Op de benedenverdieping van het Oud Schepenhuis – waar zich het archief toen bevond – werden dearchieven en de leeszaal ondergebracht, op de eerste verdieping de rijke bibliotheek. De charters, de octrooien en de *'lettres de missives'* waren evenwel nog steeds in hun oude, zware kast op de eerste verdieping opgeborgen. Die documenten waren voor Joosen uiteraard de eerste bron voor onderzoek. Raymond Van Aerde, die in 1933 archivaris Dierickx opvolgde, vond op de bodem van een kast, bij het nakijken van depots, een doos *'contenant des documents dont on ignorait l'existence'* ²¹. Bij de documenten lag een beschrijvend manuscript, vermoedelijk van de hand van archivaris Victor Hermans. Die inventaris kon echter niet worden teruggevonden in dearchieven. De desbetreffende documenten waren reglementen en (echte) rollen die de lakenwevers aanbelangden. Die opgerolde archiefstukken waren meer dan waarschijnlijk wegens hun ouderdom (14de-eeuws) in de kluis gedeponed. Waren die stukken bij de herhaaldelijke verhuizingen ergens blijven liggen, zodat ze pas veel later werden opgemerkt? Waren ze door particulieren geschonken? Dat laatste was best mogelijk. In de loop van de 19de en 20ste eeuw werden nog delen van ambachtsarchieven overgemaakt aan of aangekocht door het stadsarchief van Mechelen en het rijksarchief Antwerpen. De laatstgenoemde instelling had op die manier het fonds 'Mechelen' gevormd. Sommige stukken belandden via de manuscriptenverzameling van de Koninklijke Bibliotheek in Brussel in het rijksarchief Antwerpen. Zoals reeds gezegd, werd dat fonds begin jaren negentig overgedragen aan het stadsarchief.

In de jaren zestig van de 20ste eeuw legde Leopold Van de Wijngaert een omvangrijke verzameling mapjes met documenten van verschillende aard aan. Daaronder bevonden zich ook vele stuken aangaande de textielnijverheid, zowel afkomstig uit het stadsarchief als uit de verschillende ambachtsarchieven. Tot een inventaris is het evenwel nooit gekomen.

Tot die vaststelling kwam ook G. Daems, die speurwerk verrichtte naar bronnen voor zijn thesis over de Mechelse textielnijverheid. Naast de registers beschreven in deel VIII in de inventaris van Van Dooren en Hermans, bleek het archief andere documenten te bevatten. Daems wees in eerste instantie op een deel ongeklasseerd archief, bijeengebracht door Van de Wijngaert. Maar veel ongeklasseerd archief, waaronder stukken aangaande de textielnijverheid, zat opgeborgen in zinken kisten ²².

---

²⁰ H. JOOSEN, *op. cit.*, pp. 365-572

²¹ H. JOOSEN, *op. cit.*, p. 378.

²² G. DAEMS, *De lakenindustrie in de stad Mechelen en in haar omgeving tussen ca 1480 en ca 1580*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.-Leuven, 1974, p. III-IV.

Van de zinken kisten is nu geen spoor meer. Veel archief werd in de loop der jaren in kartonnen archiefdozen gestopt, zodat de documenten, voorzover ze nog een eenheid vormden, nog meer verspreid konden raken. In de jaren tachtig maakte Myriam Carlier, die in het Mechelse stadsarchief een doctoraat voorbereidde, een begin van ontsluiting van een deel van de documenten over de textielsector. Carlier beschreef de archiefbescheiden – in een elftal bundels bijeengebracht, of aangetroffen -, maar bracht eigenlijk geen ordening aan. Dat was ook niet de hoofdbedoeling van Carlier die, toen ze de documenten toch doornam, navolgers ter wille wou zijn met een soort van inhoudslijst. De beschrijvingen vinden ook nooit hun weg naar de lezer. Ze werden enkel bij de desbetreffende bundels gestopt. Bovendien vormden die bundels slechts een deel van de archiefbescheiden die met elkaar inhoudelijk de textielnijverheid als onderwerp gemeen hebben. Stadsarchivaris Installé was zelf ook bezig met de inventarisatie van archiefbescheiden in verband met de verschillende ambachten. Van zijn hand verschenen reeds de inventarissen van het brouwersambacht, het visverkopersambacht en de lederverwerkende ambachten, zijnde huidenvetters, leertouwers, schoenmakers, oud-schoenmakers of repareerders, het 'verenigd' schoenmakersambacht, plattijnmakers, handschoenmakers, testmakers, riem(be)slagers, witleder- en schedemakers en de peltiers- of bontwerkers. De bakkers – en de brouwersambachten kregen ook al hun inventaris ²³. Niettemin bleven nog zeer veel documenten wachten op hun ontsluiting.

Ondertussen is het stadsarchief, begin jaren negentig, weer overgebracht naar een andere vestigingsplaats, namelijk het Hof van Habsburg. Het archief beschikt over zeer ruime en overzichtelijke depots. Het ongeïnvventariseerde materiaal is per ambacht zoveel mogelijk bij elkaar gebracht om verrassingen uit te sluiten.

III Verantwoording van de inventarisatie

III.1 Het ordenen en inventariseren van de stukken

III.1.1 Zijn er vergelijkende inventarissen voorhanden?

Om te trachten een beeld te vormen van de structuur die een ambachtsinventaris zou moeten hebben, ben ik in eerste instantie op zoek gegaan naar bestaande inventarissen. Ze bleken weinig talrijk te zijn, veelal niet bruikbaar als voorbeeld wanneer ze wel voorhanden waren en meestal geschreven voor 1950. Bovendien waren ze meermaals geïncorporeerd in de algemene inventaris van de stad ²⁴. De overgeleverde ambachtsarchieven waren meestal zo bescheiden dat een opsomming van de stukken, zonder enige of hooguit met een minimale structuur, volstond. De archieven m.b.t. textielambachten waren bovendien miniem ²⁵.

---

²³ De ambachtsinventarissen van de hand van Henri Installé zijn verschenen in de reeks *Studia et documenta Mechliniensia*, uitgegeven door de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen.

²⁴ E. HOUTMAN, *Inventaris van het oud archief van de stad Aalst*, Archief en Bibliotheekwezen in België: inventarissen IV, Brussel, 1974, 334 pp. en H. BAILLIEN, *Inventaris van de fondsen van de stad (Tongeren), de ambachten en genootschappen ende weldadige instellingen*, Stadsarchief Tongeren, Brussel Algemeen Rijksarchief, 1964, 85 pp.

²⁵ I.H. VAN EEGHEM, *Inventarissen der archieven van de gilden en van het brouwerscollege*, Archief van de gemeente Amsterdam, Stadsdrukkerij, 1951, 145 pp.: deze inventaris heeft nog een betrekkelijk groot aantal pagina's, louter door het gegeven dat de inventarisator een korte historiek geeft van elk ambacht, of het archief had nagelaten of niet. Het aantal archiefstukken per ambacht is echter miniem.

M.C.M. Wishaupt ontwikkelde voor het inventariseren van de Maastrichtse ambachten een (summier) structuur ²⁶:

- I Stukken betreffende de organisatie
- II Stukken betreffende de taak (de kwaliteit van de producten)
- III Stukken betreffende het beheer
- IV Stukken betreffende de verantwoording van het beheer
- V Overige stukken (die elders niet konden worden ondergebracht)

Hij kon de structuur echter zelden volledig benutten, vermits er slechts 412 nummers waren, afkomstig van negentien ambachten. De archiefvormers werden van elkaar onderscheiden met als gevolg dat er weinig archiefstukken onder de verschillende ambachten vielen. Slecht twaalf archiefstukken behoorden toe aan de textielambachten, namelijk de droogscheerders-, 'corte-spoelmakers-en gewantmakersambacht'.

De stadsarchieven van Brugge en Mechelen ontsloten hun ambachtsarchieven door de uitgave van aparte inventarissen ²⁷. Het grote aantal archiefstukken liet telkens toe een degelijke structuur uit te werken. Die structuur – niet zozeer de beschrijving van de stukken zelf – was voor mij belangrijk.

A. Vandewalle en zijn medewerkers werden geconfronteerd met eenzelfde situatie als ik. De Brugse onderzoekers beschikten eveneens over archiefstukken verspreid, over verschillende bewaarplaatsen en afkomstig van verschillende archiefvormers. Het ambacht van de schoenmakers had bij zijn afschaffing het merendeel van zijn archief aan de overheid overgegeven. Het kwam uiteindelijk terecht in het rijksarchief Brugge. Daarnaast bleven archiefbescheiden nog lange tijd in particulier bezit. Het stadsarchief van Brugge verwierf die stukken in de loop der jaren. Dat archief beschikte zelf ook over stukken die handelden over het ambacht van de 'korduaniers', maar dat was archief van het stadsbestuur zelf. De stukken, namelijk procesdossiers en rekestes, waren evenwel in de 19de eeuw uit hun oorspronkelijk context gehaald en vormden de reeks 'korduaniers'. Herklasseren en inventarissen volgens strikte normen van het herkomstbeginsel was volgens Vandewalle uitgesloten. Klasseren, aansluitend bij de organisatie en de administratieve werking van het ambacht, leek hem het meest aangewezen. Hij en zijn medewerkers inventariseerden over de bewaarplaatsen (Stadsarchief-Rijksarchief) heen. Zoals het Mechelse besloeg het Brugse archief een behoorlijk aantal nummers.

De inventaris van de lederverwerkende ambachten van stadsarchivaris Installé bleek eveneens gestructureerd volgens de administratie en de organisatie van de verschillende ambachten. Het betrof hier meerdere ambachten die afzonderlijk werden behandeld. Net zoals bij de textielambachten waren er slechts enkele lederverwerkende ambachten die over een behoorlijk aantal archiefstukken beschikten. Sommige lieten nagenoeg niets na. Net als zijn Brugse collega's hield Installé blijkbaar geen rekening met het onderscheid stadsarchief – ambachtensarchief en klasseerde hij alle stukken met betrekking tot één bepaald ambacht onder dit ambacht. Dat is zeker geen kritiek: veelal kon het

---

²⁶ M.C.M. WISHAUPT, *Inventaris van de archieven van de Maastrichtse ambachten en ambachtsbeurzen*, Rijksarchief in Limburg, Maastricht, 1976, 113 pp., ill.

²⁷ A. VANDEWALLE, m.m.v. J. DE GROOTE, J.D. D'HONDT en P. VANDERMEERSCH. *Brugse ambachten in documenten. De schoenmakers, timmerlieden, en schrijnwerkers (14de en 18de eeuw)*, Brugge, Gemeentebestuur, 1985 (Brugse geschiedbronnen nr XVI), 256 pp. Zie ook de boekbesprekingen van Griet Maréchal in de *Bibliotheek- en Archiefgids*, 1986, 62, nr. 1, p. 80-81 en van Raymond Van Uytven in *Archief- en bibliotheekwezen van België*, 1987, LVII, nr. 3-4, p. 700-701; H. INSTALLE, *Inventaris van het fonds der lederverwerkende ambachten op het stadsarchief te Mechelen*, Mechelen, Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, 1989 (Studia et documenta Mechliniensia, deel V), 127 pp.

onderscheid niet worden gemaakt. Wanneer een ambacht geen dorsale aantekeningen en een klassement aanbracht, is de afbakening tussen stadsarchief – ambachtsarchief niet te maken. Gelukkig voor mij hebben de lakenmakers zich die moeite wel getroost.

Kortom, met het doornemen van de inventarissen werden wel enige ideeën aangereikt, maar de hamvraag, hoe een inventaris opbouwen, werd daarmee niet beantwoord.

III.1.2 Eerbied voor de oude orde ?

Om een beter zicht te krijgen op de verscheidenheid aan archiefbescheiden werden die meermaals overlopen. Op vele stukken vond ik in potlood en/of in inkt 19de-eeuwse nummeringen. Het bleek zeer moeilijk en tevens overbodig die klassementen te reconstrueren. Moeilijk, omdat niet steeds duidelijk was welke nummeringen met elkaar overeenkwamen. Overbodig, omdat het 19de-eeuwse klassement archivistisch niet de juiste regels volgde. De stukken werden per ambacht geklasseerd, ongeacht of het daadwerkelijk ambachtsarchief was of stadsarchief. Zoals uit het lakenmakersarchief bleek, bevatte een ambachtsarchief ook documenten die niet rechtstreeks met het ambacht te maken hadden. De lakenmakers hadden ook bijvoorbeeld reglementeringen in hun bezit die sloegen op de volders of de droogscheerders. Bovendien waren de 19de-eeuws klassementen aangebracht op tenslotte statisch archief. Enkel het toegankelijk maken van de archiefbescheiden werd ermee beoogd. Het 19de-eeuwse klassement maakte alleen een onderscheid tussen de ambachten onderling en de uiterlijke vorm (delen en losse documenten) en plaatste de documenten chronologisch. Daarnaast bleek dat het klassement van de 19de-eeuwse handgeschreven inventarissen nooit in de literatuur over de Mechelse draperie was overgenomen. Kortom, een reconstructie van dat klassement of de opstelling van de concordantietabel zou zeer tijdrovend én nutteloos zijn geweest.

Vele documenten bevatten nog oudere sporen van klasseringen. Het lakenmakersambachts bleek in de eerste helft van de 18de eeuw een behoorlijke ordening te hebben aangebracht in de papieren die werden bewaard in de ambachtskoffer . Een 16de- en een 17de-eeuws nummering kwam eveneens aan het licht. Welk klassement diende nu te worden gehanteerd? Zou ik een van de Ancien Régime-ordeningen behouden, een volledig nieuwe ordening ontwikkelen of de oude klassementen met elkaar integreren?

Ten einde daarop een antwoord te vinden, diende ik eerst stil te staan bij het 'structuurbeginsel' ne het 'bestemmingsbeginsel':

*'Het structuurbeginsel is het beginsel, dat een archief een geheel is, waarvan de historisch bepaalde eigen structuur niet mag worden verstoord maar zo nodig moet worden hersteld.'*²⁸

*'Het bestemmingsbeginsel is het beginsel, dat ieder archiefstuk onderdeel behoort te worden en te blijven van het archief, waardoor het naar zijn aard is bestemd en waarheen het in een voorkomend geval moet worden teruggebracht.'*²⁹

Hoe zat het nu met de oude orde?

Panhuysen wijst er uitdrukkelijk op dat de oorspronkelijke ordening van het archief bij de ordening de doorslag moet geven, *"ook dan wanneer deze oorspronkelijke ordening van het archief afwijkt van de oude bestuursorganisatie van de instelling, waarvan het archief*

---

²⁸ *Lexicon van Nederlandse archieftermen*, Stichting Archief Publicaties, 's-Gravenhage, 1983, p. 16, nr. 9.

²⁹ *Idem*, p. 17, nr. 10.

afkomstig is." ³⁰. De stelling leek me duidelijk en eenvoudig. In de praktijk bleek dit evenwel tegen te vallen. Kort wijst er terecht op dat de kennis van de omstandigheden een eerste vereiste blijft ³¹. Want wat te doen als er meerdere ordeningen hebben bestaan? Formsma zegt dat *'stelsels van ordening die maar kort hebben bestaan moet de archivaris wel veranderen, wil de inventaris in plaats van een wegwijze geen doolhof worden.'* In geval van meerdere ordeningen zou uit onderzoek moeten blijken welke bruikbaar is, in regel de laatste ³². Het *Lexicon* hanteert ook die regel. Indien een systeem dat meerdere ordeningen combineert, ontbreekt, moet er worden gekozen voor een van de oude ordes, in regel de laatste, of diegene die in het archief overheerst ³³. Toch dienen we erop te letten het structuurbeginsel niet al te eng toe te passen, want *'verbeteringen mogen derhalve worden aangebracht, mits in overeenstemming met de leidende gedachte, welke aan de structuur ten grondslag ligt'* ³⁴. Dat de zaken uiterst complex kunnen zijn, bewijst de studie van Marc Haegeman die het archief van de priorij van Waerschot heeft geïnventariseerd. Hij plaatst een kanttekening bij de 'historische bepaalde eigen structuur' die volgens het structuurbeginsel niet mag worden verstoord, maar zo nodig moet worden hersteld. Hij komt tot de vaststelling dat *"de oude orde van de archiefvormer (...) in meer of mindere mate [kan] afwijken van de oorspronkelijke administratieve structuur van het archief, want is mogelijkerwijze gedetermineerd door overwegingen die daar volslagen vreemd aan zijn ..."*. Het volstaat volgens Haegeman niet om een zekere oude vorm van ordening aan de oppervlakte te brengen. Men moet zich *'in een volgend stadium vergewissen van de waarde ervan, door het met name zoveel mogelijk te toetsen aan de oorspronkelijke verbanden van de stukken, die o.m. uit hun inhoud kunnen blijken.'* Een nieuwe ordening is soms nodig, maar een integratie van de 'historisch bepaalde eigen structuur' blijft een optie in de mate van het mogelijke ³⁵.

Tot zover de theorie. En de toepassing?

Inzicht verwerven in de archiefbescheiden en er een zeker voeling mee hebben was dus een must. Niet alleen aantekeningen op de stukken, maar ook oude inventarissen moest ik in aanmerking nemen. De inventarissen bevatten een schat aan informatie die onterecht soms links wordt gelaten bij het reconstrueren van de oude orde ³⁶. Het zijn de inventarissen die verwijzingen geven naar de loketkasten – kastjes met vakken -, voorbehouden voor specifieke archiefstukken. Voor het stadsarchief beschikte ik over slecht één 18de-eeuwse klapper op de loketkasten waarin dossiers en dergelijke werden bewaard ³⁷. Voor het lakenmakersarchief kon ik me enkel baseren op een 16de-eeuwse inventaris die inzicht verschafte in de klassering van 'ambachtsreglementeringen' en dergelijke. Gelukkig kon ik over dat instrument beschikken, want zelden waren er 16de-eeuwse aanduidingen terug te vinden op de documenten zelf. De inventaris was bijgevolg een onontbeerlijke bron om inzicht te krijgen in de 16de-eeuwse ordening. Voor de latere ordeningen kon ik een beroep doen op de dorsale aantekeningen op de documenten zelf.

---

³⁰ G. PANHUYSSEN, De herziening van de handleiding, de Nederlandse oorsprong van het 'beginsel van herkomst', *Nederlands Archiefblad*, 1957/1958, 62, p. 34-35.

³¹ J.C. KORT, Het herkomstbeginsel, *Nederlands Archiefblad*, 1983, 87, p. 236.

³² W.J. FORMSMA, Het inventariseren van archieven, *Nederlands Archiefblad*, 1973, 77, p. 41.

³³ *Lexicon van Nederlandse archieftermen*, p. 17, nr. 9.

³⁴ Idem, p. 16-17, nr. 9.

³⁵ M. HAEGEMAN, De inventarisatie van het archief van de priorij Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove te Waarschoot, later te Gent (1445-1796). J. BAERTEN, F. SCHEELINGS EN J. VERHELST (eds.), *Archiefinitiatief 1. Archiefproblemen- & oplossingen*, Brussel, V.U.B.-Press, 1991, p. 28-31.

³⁶ J. BAERTEN, Pragmatisme versus archivalie: de inventaris van het oud archief van Sint-Goedele te Brussel, *Archief- en bibliotheekwezen van België*, 1989, LX, nr. 1-2, p. 223-234.

³⁷ STADSARCHIEF MECHELEN, Inventarissen, BB I nr. 1.

III.2 De structuur van de stedelijke administratie in het Ancien Régime

III.2.1 Enkele inleidende bedenkingen

Het deel dat eigenlijk stadsarchief was, had zeer strikt archivistisch niet in deze inventaris mogen worden opgenomen. Alles wat de stadsadministratie voortbracht in het Ancien Régime zou moeten worden samengebracht in één inventaris. In afwachting daarvan moesten de ongeinventariseerde stukken wel op een of andere manier bekend en toegankelijk worden gemaakt. Het enige wat ik kon doen, was trachten een onderscheid te maken tussen de verschillende grote archiefvormers binnen de stadsadministratie, namelijk secretarie, tresorie, griffie en 'Wollewerck'.

In eerste instantie was het niet geheel duidelijk hoe ik de stukken moest ordenen. De archiefbescheiden die ik immers moest inventariseren, maakten slechts een fractie uit van het eigenlijke stadsarchief. Op basis van de stukken alleen was het onmogelijk me een beeld te vormen over de eigenlijke interne structuur van de verschillende diensten zelf, laat staan over de wijze waarop de archieven werden ingericht. Ik moest de werking van de administratie, de afhandeling van zaken, achterhalen. Verzoekschriften speelden een voorname rol: het was op die manier dat de communicatie tussen het stadsbestuur en de ambachten of individuele ambachtslieden in hoofdzaak plaatsvond. Het onderzoek van de weg die zulk een verzoekschrift kon afleggen, en van de gevolgen die het had op administratief vlak, bracht me een heel eind op weg.

De stedelijke administratie in het Ancien Régime zat behoorlijk complex in elkaar. De structuur die ik hier heb ontwikkeld, is louter bedoeld voor de archiefbescheiden die me ter inventarisatie werden aangereikt. Zij heeft de betrachting inzicht te verschaffen in de archiefvorming van de stad met betrekking tot de textielambachten en – industrie.

III.2.2 De secretarie

De stadssecretarissen waren de spil van de stedelijke administratie. Zij hielden zich onder meer bezig met de voorbereiding van de vergaderingen. Ze waren tevens nauw betrokken bij de afhandeling van alle inkomende stukken, dus ook de verzoekschriften. De laatste waren, zoals reeds opgemerkt, in het kader van de textielambachten zeer belangrijk.

De resolutie van 23 juni 1586 geeft richtlijnen ter afhandeling van rekestes ³⁸. De *'scepenen vande weecken'* en een van de pensionarissen of secretarissen namen alle verzoekschriften, ongedateerd en gestandaardiseerd opgesteld, *'tzy politique oft anders'* samen door. Indien de rekestes overvloedig waren of inhoudelijk zwaar wogen, moest het bestuurscollege daarvan op de hoogte worden gebracht. De secretaris voegde dan het rekest toe aan de lijst onderwerpen, die werd voorgelegd aan de stadsraad. Indien het ontvankelijk werd verklaard en was ingediend vanuit de textielsector, werden de leden van het 'Wollewerck' daarmee belast. De vraag tot het opstellen van een rapport werd in apostille genoteerd op het desbetreffende verzoekschrift. De leden van het 'Wollewerck' rapporteerden mondeling op een van de volgende bijeenkomsten. Schriftelijke rapporten zijn niet overgeleverd.

De secretaris noteerde tevens, indien het de moeite loonde, de besluiten van de vergadering in de resolutieboeken. Hij verwees niet naar specifieke documenten, maar vermeldde enkel dat de beslissing genomen werd op een verzoekschrift. Veelal werd zelfs niet gespecificeerd wat die beslissing inhield. De verordening of beschikking werd in

---

³⁸ STADSARCHIEF MECHELEN, C Mag (Resol) I nr. 1 f. 12v: 23 juni 1586.

apostille op het rekest zelf geschreven. De apostille werd eveneens overgeschreven in de 'ordonnantieboeken'. Daarna was de zaak afgedaan. Wat gebeurde er vervolgens met het rekest?

Er waren meerdere mogelijkheden: ofwel werd het per onderwerp of chronologisch geklasseerd, ofwel vernietigd. Teruggave aan de indiener behoorde ook tot de mogelijkheden. Een klassering was weinig waarschijnlijk. Via de 'resolutieboeken' en de 'ordonnantieboeken' was de zaak immers bekend. Maar noch in de 'resolutieboeken', noch in de 'ordonnantieboeken' werd verwezen naar specifieke documenten, bewaard in het archief. De secretarie hield ze dus niet bij. Of ze dan werden vernietigd, is best mogelijk, maar niet met zekerheid te zeggen. De laatste mogelijkheid, namelijk het teruggeven van de geapostilleerde documenten leek me het meest aannemelijk. Muller, Feith en Fruin hebben reeds op die toestand gewezen. De verzoekschriften die dan nog wel in de archieven kunnen worden teruggevonden, zijn onafgedane zaken ³⁹. In die optiek is het een juiste beslissing alle rekesten met apostillen te beschouwen als ambachtsarchief. Verzoekschriften zonder apostillen, of althans zonder beslissingen, kunnen dan worden beschouwd als stadsarchief en dienen chronologisch te worden geklasseerd, zodat zij eventueel kunnen worden gekoppeld aan de 'resolutieboeken'. Er is evenwel nog een mogelijkheid: verzoekschriften zonder apostille kunnen eveneens de minuten zijn die het ambacht zelf bijhield om een zicht te bewaren op de uitgaande correspondentie. Deze redenering gaat enkel op als het een ambacht betreft. Indien het rekest uitging van een particulier persoon, zal het wel degelijk het exemplaar voor de bestemming zijn geweest. Zelden bewaart een stadsarchief familiearchieven, bestaande uit slechts een of enkele stukken.

Ik moest dus in de eerste plaats het archief van de secretarie ordenen naar inkomende en uitgaande stukken. Bij de inkomende stukken maakte ik dan weer een onderscheid: de 'stukken afkomstig van de overheid' en daarnaast de 'verzoekschriften'. Bij de uitgaande stukken voorzag ik de rubrieken 'briefwisseling' en 'verordeningen en beschikkingen'.

Het is evenwel mogelijk dat de afhandeling van de zaak niet louter mondeling gebeurde zoals al werd opgemerkt, maar wegens de complexiteit van de zaak wel wat administratie met zich meebracht, soms zelfs een rechtszaak. Dossiers werden als dusdanig gevormd. De uiterlijke vorm van de documenten bepaalde de wijze van opberging. Ze werden geliasseerd, d.w.z. samengebonden met een touwtje of in de lengte in tweeën gevouwen en van een dorsale aanduiding voorzien. De documenten kwamen aldus terecht in daarvoor bestemde loketkasten, soms, indien het zeer belangrijke zaken betrof, in een 'secrete kas' ⁴⁰. Ik constateerde dat in Mechelen zulke dossiers op verschillende manieren werden bewaard. Gijseleers-Thijs maakte reeds bij zijn summier opsomming van het Ancien Régime-archief melding van verschillende liassen. "*Ces liasses attachées aux murailles de la Secrétaire et de la Trésorerie à l'Hôtel de Ville portent des étiquêtes*" ⁴¹. Zij waren ingedeeld in de vierentwintig volgende onderwerpen.

1	<i>Brieven van het Hof en souverynen Rade</i>	1614-1741
2	<i>Missiven</i>	1616-1741
3	<i>Nominatien</i>	1627-179.
4	<i>Enquesten</i>	1616-1792
5	<i>Petitien</i>	1606-1777
6	<i>Brieven van den Agent</i>	1760
7	<i>Advisen</i>	1720-1741

³⁹ S. MULLER, J.A. FEITH en R. FRUIN, *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven ontworpen in opdracht van de Vereniging van Archivarissen in Nederland*, Groningen, 1920, p. 55.

⁴⁰ Idem, p. 52.

⁴¹ B.J.F.C. GIJSELEERS-THIJS, *op. cit.*, *avant-propos*, p. 9-10.

8	<i>Arresten</i>	1712-1787
9	<i>Arresten</i>	1610-1614
10	<i>Brieven van Inductien</i>	1618-1766
11	<i>Ordonnantien Politiques</i>	1624-1742
12	<i>Placcaerten</i>	1624-1750
13	<i>Controllen</i>	1728-1741
14	<i>Vrydommen</i>	1742-1785
15	<i>Voorwaarden</i>	1642-1643
16	<i>Invalides</i>	1701-1741
17	<i>Saissesementen wegens S.M. grooten Raede</i>	1690-1794
18	<i>Peyse</i>	1648-1748
19	<i>Attestatien</i>	1615-1670
20	<i>Attestatien Procuratien</i>	1724-1743
21	<i>Borgh-togten Procuratien Attestatien om te ontvangen Renten op de Stad</i>	1712-1724
22	<i>Procuratien en Bescheeden tot het Ontvangen van Erf- en Lyfrenten</i>	1744
23	<i>Kryg Orders</i>	
24	<i>Tractaten</i>	1698-1786

Het onderwerp 'ambachten' is er dus niet bij.

Daarnaast ontdekte ik nog het bestaan van enkele loketkasten, zoals ze werden genoemd in de *'oude inventaris der oorkonden berustende in de kom er beneden gewelfde plaats van het stadhuis'* ⁴². Het bleek geen inventaris, maar een klapper op de inhoud van drie loketkasten, van elkaar onderscheiden door de letters A, B en C. De kasten waren ingedeeld in ongeveer 28 vakken of loketten, die verschillende dossiers bevatten. De klapper, voorzien van de 18de eeuwse band, werd meer dan waarschijnlijk opgemaakt in de eerste helft van de 18de eeuw en bijgehouden tot op het einde van die eeuw. Een analyse bracht meerdere dossiers inzake de volmolen en de textielambachten aan het licht. Verscheidene dossiers van de te inventariseren archiefbescheiden kregen de nummering van de loketkasten mee en correspondeerden inhoudelijk met de beschrijving in de klapper. Een aantal dossiers bleek verdwenen, een vaststelling die reeds in de 18de of vroeg- 19de eeuw werd gedaan. De klapper op de dossiers werd immers alfabetisch op trefwoord geordend. In de 18de of vroeg- 19de eeuw nummerde men de dossiers in de volgorde zoals ze werden beschreven. Soms werd zulk een archiefstuk met een plusteken bedacht. Dat vloeide soms voort uit het feit dat het dossier reeds op een ander trefwoord werd aangetroffen en genummerd, maar niet altijd. Een plusteken kon evengoed betekenen dat het dossier verdwenen was. Af en toe werd in potlood de opmerking geformuleerd dat een dossier niet meer volledig was of bepaalde brieven in 'de toren' lagen opgeborgen. Het was echter niet altijd uit te maken aan de hand van de omschrijving of het al dat niet om procesdossiers ging.

Er werd duidelijk veel belang gehecht aan dossiers met bijzondere onderwerpen. Archiefbescheiden die herhaaldelijk voorkwamen, werden ogenschijnlijk bij elkaar gelegd en op tijd en stond samengebonden tot liassen. Archiefbescheiden of dossiers die zeer specifiek waren, werden opgeborgen in de loketkasten.

Slechts een deel van de stukken met betrekking tot de textielnijverheid bleek afkomstig uit de loketkasten. Daarnaast beschikte ik nog over andere archiefbescheiden. Ik bracht alle stukken onder in een aantal rubrieken: *'beleidsdossiers'*, *'Ondersteuning en subsidiëring van de industrie'*, *'Proces- en geschilddossiers'* en *'Officiële afvaardigingen: schependom, processies ,hoofdmannen'*. Tenslotte waren er nog de stukken met betrekking tot het *'uitoefenen van het ambacht'*. Enkel op die manier kon ik een zekere structuur aanbrengen die enigszins aansloot bij de 'oude orde' en hanteerbaar zou zijn voor de onderzoeker.

---

⁴² STADSARCHIEF MECHELEN, Inventarissen, BB I nr. 1.

III.2.3 De griffie

Het belang van de griffie kon niet worden losgekoppeld van de functie van het 'Wollewerck'. Het 'Wollewerck' was immers een rechtbank van eerste aanleg, in hoofdzaak bevoegd voor zaken met betrekking tot de textielindustrie. In 1699 werd die specifieke rechtbank opgedoekt en werden de bevoegdheden overgedragen aan de schepenen. De griffie die de juridische administratie voor haar rekening nam, integreerde de administratie van de griffier van het 'Wollewerck' in de reeds bestaande administratie. De vonnisboeken, kamerrollen en vierschaarboeken, die de griffier van het 'Wollewerck' bijhield, werden niet meer voortgezet; de rechtspraak zelf wel, maar administratief zonder onderscheid.

De willige rechtspraak, namelijk de zogenaamde 'schepenbrieven', viel ook onder de bevoegdheid van de griffiers. Enkele akten, verleden voor de schepenen, waren de enige archiefbescheiden die ik kon plaatsen onder de griffie. Een betwistbare beslissing. Naar inhoud zouden de stukken evengoed thuishoren onder de secretarie, namelijk in de rubrieken '*Beleidsdossiers*' en '*Ondersteuning en subsidiëring van de industrie*'. De grens tussen de verschillende diensten was op basis van de weinige documenten zeer moeilijk vast te stellen.

Toch hebben de griffiers ook andere documenten, waaronder verordeningen, bewaard. Waarschijnlijk waren dit verordeningen in de vorm van vonnissen. Uit een aantekening van 1736 op een document uit het archief van de lakenmakers, las ik immers: "*Gisteren gecopieert dese vier eerste articulen uytens perquamenten brief ter greffie becomen ende gesocht ter secretarie de denominantie van jaere 1444*"⁴³.

III.2.4 De tresorie

De thesauriers behartigden de financiën van de stad en hadden in die optiek de leiding over de tresorie. Hun administratie bestond niet alleen uit de stadsrekeningen, maar ook een heleboel losse stukken maakten daarvan deel uit: bijvoorbeeld kwitanties en de eigendomstitels van de stad. De rentmeesters regelden bijvoorbeeld de verpachtingen en zorgen voor het onderhoud van het stadspatrimonium. Hun belang voor de stad en de bijzonderheid en waarde van hun archiefbescheiden hebben ertoe geleid dat ze waarschijnlijk steeds konden beschikken over de veiligste archiefbewaarplaatsen. Het was in die optiek dat de kast waarin de belangrijkste charters en privilegiën werden bewaard, eveneens op de tresorie stond.

De stadssecretaris gaf de verzoekschriften met een financiële connotatie door aan de rentmeesters. Het kon bijvoorbeeld gaan om een verzoek tot uitbetaling of tot subsidie. In dat geval schreven de rentmeesters de uiteindelijke afhandeling van de zaak in apostille op het rekest en tekenden de uitbetalingen tevens op in de rekeningen. Het rekest werd dan als een soort van betalingsbewijs teruggegeven aan de indiener.

Net als bij de secretarie gebruikte ik een indeling in onderwerpen; meer dan waarschijnlijk was het archief ook zo geklasseerd. Ik scheidde dus in een eerste rubriek de 'stadsrekeningen' of uittreksels van de rest. In een tweede rubriek groepeerde ik alle stukken met betrekking tot de ondersteuning en subsidiëring van de industrie. De rentmeesters legden onder meer dossiers aan voor het aantrekken van de meesters en sloten zelf contracten af. Een derde rubriek groepeerde alle stukken met betrekking tot de volmolen. Hieronder heb ik ook 2 stukken geplaatst (nr 66) die in principe thuishoorden in de loketkasten van de secretarie. Uit een kanttekening bleek evenwel dat ze wel degelijk in handen zijn geweest van de rentmeesters. Daarenboven was het de taak van

---

⁴³ STADSARCHIEF MECHELEN, Lakenmakers, nr. 82.

de rentmeesters zich bezig te houden met het stadspatrimonium, zodat de stukken toch onder de derde rubriek werden geplaatst.

III.2.5 Het 'Wollewerck', de waardeerders en de hallier

Het 'Wollewerck' moet als gilde van de kooplieden een zeer rijk archief hebben opgebouwd in de loop der eeuwen. Het is echter volledig teloorgegaan. Zelfs het archief dat de instelling aanlegde als onderdeel van het stadsbestuur, is zeer beperkt tot ons gekomen. Over zijn functie als advies- en controleorgaan moest ik me geen illusies maken. Het bracht weinig archiefvorming met zich mee. De dekens en gezworenen van het 'Wollewerck' ontvingen wel verzoekschriften met betrekking tot de textielindustrie, maar bewaarden ze niet systematisch. Ze bezorgden de stukken terug aan de Secretarie na het formuleren van het mondelinge rapport. Mogelijk zijn verzoekschriften in het bezit van het Wollewerck gebleven, maar enige systematiek moet daarachter niet worden gezocht. Voor de controle van de ambachten, beschikten de dekens en gezworenen over de draperiereglementen.

Het 'Wollewerck' vervulde de functie van rechtbank in eerste aanleg voor de textielindustrie. Voor de 17de eeuw zijn er mooie reeksen dagvaardingen en vonnissen bewaard. De griffier van het 'Wollewerck' stond in voor de optekening en opvolging van de administratie. In de 18de eeuw schafte de centrale overheid de instelling af en nam de schepenbank, die trouwens steeds het 'Wollewerck' superviseerde, de functie over. De vonnissen inzake textielindustrie vormden evenwel geen aparte reeks meer, maar werden geïntegreerd in de bestaande administratie. Het Wollewerck had uit hoofde van deze functie en uit hoofde van beheerder van de lakenhal en de daarmee samenhangende administratie, een bron van inkomsten uit de boeten en vergoedingen. Het was wel degelijk genoodzaakt daarvan een administratie bij te houden. In het stadsarchief vond ik daarvan niets terug. Toch moeten er dubbels van de rekeningen bewaard zijn gebleven in de rekenkamer, een controleorgaan van het centrale bestuur.

De archieven van de lakenhal, die eveneens van het Wollewerck afhing, zijn nagenoeg totaal vernietigd. Ze zouden voor de economische geschiedenis van onschatbare waarde zijn geweest. De lakens, binnengebracht voor de verkoop, dienden in de lakenhal te worden opgetekend. Bovendien moesten de wevers wekelijks hun productie meedelen en werd er onder meer genoteerd wie met welke soorten wol werkte. Ook de administratie van de verschillende waardeerders, die grotendeels als officieren van de draperie afhingen van de dekens van het Wollewerck, is volledig verloren gegaan. De rechtsoptvolger van de dekens als bestuurder van de lakenhal, met name de hallier, liet maar een heel klein deeltje van zijn archief na.

Het 'Wollewerck' de instelling werd reeds in het begin van de 18de eeuw afgeschaft. Kon ik het archief dan nog als een apart geheel bekijken? De schepenen (rechtspraak) en de hallier (lakenhal) namen de functies over. Maar wat gebeurde er met de administratie en het archief? Zoals ik opmerkte, integreerde de schepenbank de administratie. De delen, aangelegd door het 'Wollewerck', werden als afgesloten beschouwd en werden dus statisch archief. Losse stukken, voorzover die er waren, werden ook op die manier geklasseerd. De administratie, die afhing van de lakenhal, werd aldaar bewaard. De hallier kreeg evenwel een volledig nieuw reglement voor de uitoefening van zijn functie en van de oude administratie werd nagenoeg niets vermeld. Mogelijk werd die al veel eerder afgeschaft. Kortom, nagenoeg de volledige administratie van het 'Wollewerck' werd stopgezet of geïntegreerd in de administratie van andere stadsorganen. De archiefbescheiden die werden opgemaakt, ontvangen of behandeld door de dekens en gezworenen van het 'Wollewerck', kon ik dus nog steeds als archief van het 'Wollewerck' beschouwen.

De structuur die ik aanbracht in de archiefbescheiden, werd afgeleid van de drie functies die het ambacht vervulde: een adviserende en controlerende, een economische (de

lakenhal) en een juridische. Onder de *Adviserende en controlerende functie* plaatste ik enige verzoekschriften met een kanttekening die stelde dat de documenten ter advisering aan het Wollewerck waren overgegeven. Ik bracht tevens enkele archiefbescheiden die het Wollewerck ter documentatie bijhield, verordeningen en een lijst met de soorten zegels en tangen, in die rubriek onder. De tweede rubriek bevat documenten inzake de *registratie in de lakenhal*. De derde rubriek omsluit alle archiefbescheiden voortvloeiend uit de *Juridische functie*.

III.3 De structuur van de ambachtsarchieven

III.3.1 De ambachtsarchieven: een uitgebreide administratie?

Het was niet zo makkelijk me een beeld te vormen van een ambachtsarchief, niet allen omdat we zelden over uitgebreide ambachtsarchieven beschikken, maar ook omdat ze zo verscheiden zijn.

Ik kon vijf grote onderverdelingen maken. Ten eerste het wetgevende gedeelte: de instelling van en de rechten die aan het ambacht werden verleend in de vorm van 'ambachtsrollen'. Die ambachtsrollen werden in de loop der tijden aangepast aan de veranderende economische en sociale toestanden. Arbeidsreglementeringen, productie- en kwaliteitsbepalingen werden erin opgenomen, evenals de voorwaarden tot toetreding, de verschillende stadia als leerjongen, knaap, meester, het afleggen van de daaraan verbonden proeven, de intredegelden, ...

Ten tweede de aan de reglementeringen verbonden administratie: de inschrijvingsboeken van leerjongens en leermeesters, het optekenen van de meesters, de verklaringen van reeds in andere steden voltrokken leerjaren, of anders gezegd de ambachtsbrieven. Ten derde zijn er de vele procesdossiers die getuigen van geschillen inzake productie en rechten. Ten vierde zijn er de archiefbescheiden die betrekking hebben op de eigendommen, roerend en onroerend goed. Ten vijfde het daarmee gepaard gaande optekenen van de te betalen rechten: het meestersgeld en het bedrag dat diende te worden betaald bij de optekening van de leerjongens. Mogelijk werd dat in aparte registers opgetekend of genoteerd in de desbetreffende inschrijvingsboeken. In elk geval, het werd – in zijn globaliteit – genoteerd in de rekeningen. In de rekeningen zijn meestal ook posten als het ambachtshuis, het bus- en kaarsgeld, het onderhoud van ander patrimonium als een kapel, een altaar en glasramen, de infrastructuur nodig bij het uitoefenen van het beroep, zoals ramen bij de droogscheerders, terug te vinden. Voor het bus- en kaarsgeld is het best mogelijk dat aparte rekeningen werden bijgehouden. Want meestal was immers een apart ambt voorzien: de busmeester(s) en de kapelmeester(s). Zij dienden te zorgen voor de inning van het geld en de uitbetaling van steungelden aan zieke medeleden. De kapelmeesters zorgden voor het onderhoud van het religieuze patrimonium en de voorbereiding van de processies. Tevens waren ze verantwoordelijk voor de missen ter nagedachtenis van de overleden mede-ambachtslieden en op de feestdag van de patroonheilige. Als laatste grote uitgave was er het '*verteir*', de maaltijden op de vergaderingen van de dekens, de oudermannen en de gezworenen. Het stadsbestuur perkte die uitgavepost veelal in wanneer het ambachts financiële moeilijkheden had.

Een ambachtsbrief hoeft niet omvangrijk te zijn, zoals zal blijven bij de bespreking van de verschillende ambachtsarchieven. Dat is natuurlijk allemaal afhankelijk van de ouderdom van het ambacht, de intensiteit van de activiteiten, enz. In die tijd maakte men klaarblijkelijk een onderscheid tussen delen en losse documenten. De laatste werden bewaard in een speciaal daarvoor bestemde houten of ijzeren kist. Dat was onder meer het geval bij de sargiemakers waar bij de effecten, opgesomd in de ambachtsenquête van 1784, te lezen staat "*Item eene houte kiste waerinne eenige*

papieren den ambacht regarderende” worden bewaard ⁴⁴. Ook bij de lakenmakers was er sprake van losse documenten in een kist. De ambachtsrol, het document dat het bestaan van het ambacht rechtsgeldig maakt, stond veelal apart vermeld bij de effecten. Meestal waren al die rollen en aanpassingen erop overgeschreven in een mooi in leder ingebonden deel.

III.3.2 Het archief van het lakenmakersambacht

Het archief van het lakenmakersambacht bleek vrij uitgebreid, niet in meters uitgedrukt, maar wel in aantal stukken. Het kende dan ook een lange geschiedenis: het ambacht kreeg zijn eerste keure in 1270. De verordeningen die het ambacht rechtstreeks of onrechtstreeks aanbelangden, stapelden zich op. De stukken kregen van de dekens de meeste aandacht. Het archief bestond echter uit meerdere geledingen. Een ordening drong zich op en die werd zelfs in het Ancien Régime meermaals aangepast.

In 1572 stelde Henric Verstappen, notaris bij de Grote Raad, een inventaris op van *'alsulcken rollen, ordinantien vryheden, observantien ende andere munimenten'*, berustende bij het lakenmakersambacht, ook Groot Ambacht genoemd ⁴⁵. Dat onderdeel van het archief – een veertigtal archiefbescheiden – bestond uit twee grote delen. Een aantal stukken werd dorsaal voorzien van een enkele letter van het alfabet (A, B, C, ...); een ander aantal kreeg twee letters (AA, BB, ...). Toch stelde ik vast dat dezelfde aanduiding meermaals voorkwam bij documenten, die inhoudelijk met elkaar overeenstemden. De letters E en F bijvoorbeeld omvatten telkens twee verordeningen, respectievelijk over het kiezen van de gezworenen en het verbod op het dragen en uitsnijden van de buitenlakens. De letter M omvatte een lias van drie archiefbescheiden, uit 1403 en 1410, in verband met *'de gemeenschap van weven en vollen'*.

De archiefbescheiden, aangeduid met een enkele letter, waren niet allemaal verordeningen; ook het inschrijvingsboek van de knapen en verscheidene vonnissen vond ik erin, want die documenten hadden voor het ambacht de waarde van verordeningen. Ze deden immers uitspraken in geschillen over bepaalde punten in de ambachtsrollen.

De archiefbescheiden, aangeduid met een dubbele letter, handelden onder meer over het ambacht van de volders en de uitsnijders: twee ambachten die ook de wevers aanbelangden. De loontabellen van de volders waren belangrijk voor de incalculering van de productiekosten. De uitsnijders waren een belangrijke afzetmarkt. In deze reeks documenten vielen me de verschillende ambachtsbrieven op, documenten die bevestigden dat een knaap elders zijn leerproef had afgelegd en van goed gedrag en zeden was. Ook hier werden verscheidene archiefbescheiden met hetzelfde 'nummer' bedacht. Een overeenkomst in tijd of ruimte bleek ervan de oorzaak.

De documenten werden allemaal opgeborgen in een linnen zak, vermits bij document 'V' in de kantlijn stond aangetekend *"gelicht vuyter sack deze stucken J V by Linterman de Jonghe"*. Jan Linterman was op dat ogenblik deken van het ambacht.

Misschien reeds in de 16de, ten laatste in de 17de eeuw werd het archief herordend. Verscheidene reeksen werden gevormd en genummerd: een Arabische opeenvolgende cijfers, een met Romeinse opeenvolgende cijfers en een met letters.

De eerste 'reeks' omvatte alle verordeningen, documenten en vonnissen aangaande onder meer de ambachtsrechten en reglementeringen. Die reeks had op zijn minst uit 123 documenten bestaan, vermits nummer 123 het hoogste nummer was dat ik terugvond. Die redenering gaat alleen maar op indien de reeks een aaneengesloten

---

⁴⁴ STADSARCHIEF MECHELEN, Varia nr. 753, ambachtsenquête van 1784.

⁴⁵ STADSARCHIEF MECHELEN, Lakenmakers nr. 1.

geheel vormde. Het is mogelijk dat er doelbewust hiaten zijn gecreëerd, om eventueel later documenten te kunnen invoegen. Aan de andere kant leek me dat onwaarschijnlijk omdat dan de chronologie niet zou gerespecteerd worden zijn. Er werd evenwel soms gezondigd tegen die chronologie. Meerdere documenten werden met hetzelfde nummer bedacht; het was mij niet steeds duidelijk waarom. Een overeenkomst in inhoud of tijd viel soms op te merken, maar niet altijd. De interpretatie van de ordening werd bemoeilijkt door het ontbreken van veel archiefbescheiden. Indien ik er vanuitging dat de documenten een opeenvolgende nummering hadden, dan stelde ik vast dat op zijn minst de helft van de documenten verdwenen was.

Het was ook moeilijk uit te maken in hoeverre de ordening van 1572 werd gerespecteerd, omdat documenten verdwenen waren. De ambachtsbrieven leenden zich wel tot een vergelijking. Zij werden uit elkaar getrokken, waarbij een aantal opnieuw in serie werd gezet. Een eenheid in tijd of ruimte kon niet worden teruggevonden. Andere ambachtsbrieven werden tussen de andere documenten geplaatst. Vermits de klassering in hoofdzaak chronologisch werd opgevat, gooide ze de 16de-eeuwse 'oude orde' omver.

De tweede 'reeks', die met de Romeinse cijfers, bevatte ogenschijnlijk processtukken, verzoekschriften en stukken aangaande de 'Smalle Kaarde'. 'XXVII' was het hoogste getal dat ik heb teruggevonden, maar ook hier bleek de helft verdwenen te zijn. Waarschijnlijk kunnen dezelfde verklaringen worden aangehaald als voor de eerste reeks. Het gebrek aan archiefstukken in dit onderdeel van het archief heeft tot gevolg dat er weinig of geen uitspraken over kunnen worden gedaan.

De derde 'reeks' aangeduid met de letter 'V' en een aantal dubbele letters als CC, GG bevatte alle documenten aangaande het ambachtshuis of andere eigendommen ⁴⁶. Ze werden in rubrieken geplaatst. Alle documenten aangaande bijvoorbeeld een eigendom in de Plankstraat kregen de letter 'V'.

Dat systeem bestond zeker tot 1683, vermits bij een proces uit dat jaar bijlagen werden gestopt met uittreksel uit genummerde extracten van documenten opgeborgen in een ijzeren kist op de ambachtskamer ⁴⁷.

In de eerste helft van de 18de eeuw, waarschijnlijk nog voor 1736, werd het klassement nogmaals aangepast ⁴⁸. Ditmaal werd geopteerd voor een combinatie van een ordening volgens het onderwerp en een chronologische plaatsing van de stukken. De nummering bestond eveneens uit letters en cijfers. Men onderscheidde vier grote onderdelen,

---

⁴⁶ Men mag geen vergelijking maken met de aanduiding van dubbele letters in het 16de-eeuwse klassement. Dat klassement omvatte enkele verordeningen, ambachtsbrieven en dergelijke. De 17de-eeuwse dubbele letters slaan op documenten met een financiële connotatie.

⁴⁷ STADSARCHIEF MECHELEN, Lakenmakers, nr. 110.

⁴⁸ Waaruit kunnen we nu afleiden dat het laatste klassement werd doorgevoerd vóór 1736? In dat jaar wordt Jan Bapyist Joffroy, deken van de ververs, als schepen verkozen tot groot ongenoegen van de lakenmakers die vijftig jaar eerder zelf dat recht hadden verworven. Om te beletten dat Joffroy zou worden benoemd in de openstaande nominatie van schepen, stelden de advocaten Everard en de Quertemont adviezen op waarop de dekens verzoekschriften formuleerden. Op het merendeel van de archiefbescheiden van de lakenmakers vinden we aanduidingen als '*vidi april 1736*'. De documenten werden alle geraadpleegd in de maanden maart, april en mei. Uittreksels uit documenten verwijzen naar het 18de-eeuwse klassement dat aldus na 1683, maar vóór of in 1736 opgesteld moet zijn geweest. Dat klassement werd bijgehouden tot eind jaren veertig van de 18de eeuw. Documenten die dateren van na 1750 hebben die dorsale aanduidingen niet meer. Die dorsale aanduidingen bevatten niet enkel de nummering van de documenten, maar tevens een beschrijving van het stuk, een gewoonte die reeds in de 17de eeuw – en eerder – systematisch werd toegepast.

aangeduid met de letter A, B, C en D. De A-, de B- en de C-groep telden alle vier subgroepen, de D-groep maar drie. De documenten binnen deze subgroepen werden nagenoeg zonder uitzondering chronologisch gerangschikt. Indien het een afschrift betrof, primeerde de datum van afschrift op de datum waarop het document of meestal de verordening werd uitgegeven. In zulke gevallen dienden de archiefbescheiden ter ondersteuning van processen of verzoekschriften over die specifieke materie. Het 17de-eeuwse klassement werd volledig op zijn kop gezet. Enkel in de A 1-reeks bleef de oude nummering gedeeltelijk parallel lopen. Niet zo verwonderlijk, vermits het algemene ambachtsrollen en statuten bleken te zijn, waaraan in elk klassement primair belang werd gegeven. De A-reeks in het algemeen omvatte de belangrijkste rollen, geklasseerd van algemeen (A 1) naar bijzonder (A 2). In de A 2-reeks kon ik nogmaals subreeksen onderscheiden. Alle documenten inzake bijvoorbeeld leerjongens en nieuwe meesters werden achter elkaar geplaatst, evenals zaken die het voldersambacht aangingen. De A 3-reeks omvatte de zogenaamde ambachtsbrieven, chronologisch geklasseerd, waardoor het 16de-eeuwse klassement ten dele in ere werd hersteld. In de A 4-reeks waren alle documenten terug te vinden die de interne regeling van het ambacht aanbelangden, waar weer subgroepen werden onderscheiden zoals het opstellen van leerjongens en knapen, het verkiezen van dekens en gezworenen, het afhoren van de rekeningen, uitvaarten en processies, enz.

De B-reeks groepeerde alle stukken inzake andere ambachten. B 1 bevatte zowel overeenkomsten met andere ambachten of toelatingsvoorwaarden om in andere ambachten te mogen worden aangenomen, als een hele reeks stukken inzake de verkoop van vreemde lakens. De B 2-reeks behelsde alles wat met de 'tegensnede' te maken had, de B 3-reeks alles inzake het schependom en de B 4-reeks alles in verband met vrijdommen en voordelen in het algemeen.

De C-reeks was het makkelijkst te omschrijven: hierin zaten alle stukken aangaande de verschillende eigendommen van het lakenmakersambacht, gegroepeerd per straatnaam; de Plankstraat en de Augustijnenstraat (C 1), de Borzestraat en Ijzeren leen (C 2). Het opnemen van renten en afbetalingen was te vinden onder C 3, geschillen met de vettewariërs – hun ambachtshuizen lagen naast elkaar – evenals verleende renten onder C 4.

Een aantal akten van verschillende aard en de documenten over glasramen in kerken en altaren werden geplaatst onder D 1, akkoorden met geestelijke instellingen onder D 2, en alles over de 'Smalle Kaarde', het ambacht van de spinners en de kaarders, onder D 3. De 'Smalle Kaarde' bleef een onderdeel van het Groot Ambacht en bestond slechts tijdelijk in het laatste kwart van de 17de eeuw.

De omschrijvingen van de inhoud van de verschillende reeksen omvatten de grote lijnen. Op basis van de nummeringen stelde ik nogmaals vast dat heel wat archiefmateriaal is verdwenen. De A- en de C-reeksen bleven grotendeels bewaard, de B- en vooral de D-reeksen zijn grotendeels vernietigd of althans niet in de archieven terechtgekomen. Daarom was het moeilijk om voor sommige reeksen of subreeksen een algemene benaming te vinden.

Daarnaast waren er nog de rekeningen. Zij vormden een aparte reeks die geen nummering kreeg toebedeeld. Ook de andere delen, zoals de intekenboeken van de leerjongens, werden apart bewaard. Daaruit bleek dat ook de uiterlijke vorm het klassement van het archief grotendeels heeft bepaald.

Welke ordening stelde ik nu voorop? De 16de-eeuwse nummering was onbruikbaar in die zin dat ze een te klein aantal archiefbescheiden dekte. Hoofdzakelijk in de 17de eeuw kwam er veel archief bij, zodat het eerste klassement te eng werd. Helemaal onbruikbaar was het zeker niet, ik kon er een aantal ideeën uit halen. De 17de-eeuwse ordening kon in principe worden gehanteerd. Het archief bevatte tenslotte niet zoveel 18de-eeuwse

documenten, zodat de 18de-eeuwse ordening niet veel meer was dan een herordening van het archief. Aan de andere kant bevatte het archief zeer veel hiaten, zodat een reconstructie van dat klassement zou geleid hebben tot een bijeenraapsel zonder ogenschijnlijke samenhang. Bovendien zou zulk een chronologische ordening niet erg gebruiksvriendelijk zijn geweest voor de onderzoeker.

Het 18de-eeuwse klassement daarentegen bood veel meer mogelijkheden. Ten eerste dekte het het grootste aantal documenten. Waar op vele documenten de 17de- en zeker de 16de-eeuwse nummeringen waren verdwenen, prijkte de 18de-eeuwse. Omgekeerd kwam dat zelden voor. Daarnaast moest ik me er rekenschap van geven dat het lakenmakersarchief ondanks zijn rijkdom toch beperkingen kende, waarschijnlijk eigen aan ambachtsarchieven in het algemeen. Ik vond geen sporen van resolutieboeken, systematisch bewaarde correspondentie, zelden minuten van uitgaande stukken, enz. Het archief bestond nagenoeg enkel uit wetgevende stukken met betrekking tot de organisatie en de rechten van het ambacht, nagenoeg alle in de vorm van verordeningen, vonnissen en procesdossiers. Kortom, het betrof bijna uitsluitend inkomende stukken. Vermits het ambacht viel of stond met die toegekende rechten, wensten de dekens daar een greep op te hebben. Een snelle en logische toegankelijkheid behoorde daar bij. Zeker in de 17de en vooral in de 18de eeuw, toen de ambachten het moeilijk kregen en krampachtig vasthielden aan de hen toegekende rechten, hoe oud die ook mochten zijn, bleek een goed en ordelijk klassement een pluspunt. Procesdossiers die in de laatste twee eeuwen van het Ancien Régime schering en inslag waren, konden sneller worden gedocumenteerd. In die zin was het 18de-eeuwse klassement toegankelijker omdat het was opgebouwd rond een aantal knelpunten in het ambacht. De ordening werd van algemene verordeningen naar specifieke opgebouwd, waarmee een aantal voor het ambacht belangrijke thema's duidelijk naar boven kwam: bijvoorbeeld problemen met leerjongens en nieuwe meesters, de problematiek rond de vereniging met de sargiemakers en de Hollandse meesters. De *'tegensnede'* kreeg een aparte plaats in het klassement, evenals bijvoorbeeld de problematiek rond het 'doen' van de rekeningen, het kiezen van de meesters en de gezworenen en het recht op het *'schependom'*. Kortom, dit laatste ordeningsstelsel benadrukte veel beter het inzicht dat de archiefvormers hadden in hun archief, of beter gezegd de nadruk of accenten die ze legden op sommige onderdelen.

Dat ik die ordening zeer strikt diende over te nemen, was een andere zaak. Het nadeel van het 18de-eeuwse klassement was dat het elk document apart had genummerd en een dorsale beschrijving meegegeven. Veelal was het een verkeerde ingreep in het toenmalige statische of semi-statische gedeelte van het archief. De oudere 16de- en 17de-eeuwse ordeningen hadden de documenten soms bij elkaar geplaatst. Dat was onder meer het geval met een zeer groot gedeelte van de archiefbescheiden met betrekking tot het patrimonium van het ambacht. Stukken met betrekking tot bepaalde eigendommen of een bepaalde rente kregen dezelfde aanduiding. Pas in de 18de eeuw voorzag men deze documenten van een aparte nummering. Veelal werd een poging ondernomen het oudere klassement te integreren, in die zin dat stukken met betrekking tot dezelfde zaak bijvoorbeeld werden genummerd met C 3 nr 14 a, b, c, d, ... Op die manier kregen alle stukken een aparte plaats in de inventaris en werd de eenheid met de andere archiefbescheiden benadrukt. Toch werd dat systeem niet systematisch toegepast en het oude klassement her en der onderbroken om stukken op een andere manier, soms onlogisch, samen te zetten. Wegens de hiaten in het archief bleven bepaalde verbanden voor mij onzichtbaar. In elke geval deed men op die manier in de 18de eeuw de historisch gegroeide orde oneer aan. Ik deed er het best aan de 16de- en vooral de 17de-eeuwse ordening te reconstrueren of althans de filosofie ervan over te nemen. Men kan de vergelijking maken met een boekrestauratie: er wordt niet gerestaureerd tot op de oorspronkelijke toestand, maar er wordt voor gezorgd dat de levensgeschiedenis van het boek zichtbaar blijft. Op die manier kon ik elders in het archief dossiers en 'rubrieken' reconstrueren en waar mogelijk verzamelbeschrijvingen hanteren. Dat had meerdere voordelen. Niet alleen stond ik also dichterbij de oorspronkelijke orde van de

documenten, maar slaagde ik er tevens in een zekere combinatie te vinden tussen de verschillende ordeningen en het aantal beschrijvingen drastisch terug te dringen.

Bovendien werd ik geconfronteerd met een behoorlijk aantal documenten zonder dorsale nummering maar die ontegensprekelijk deel uitmaakten van het ambachtsbrief. Het betrof hier delen van dossiers die ten dele uit elkaar waren gerukt. Liassen werden enkel op het laatste document genummerd, zodat bij het verwijderen of doorbreken van het touwtje, dat de documenten samenbond, de andere documenten verspreid raakten. Aan de hand van het patroon dat naald en draad nalieten op de documenten en van bepaalde documentnummers of aantekeningen, sloeg ik erin tientallen documenten samen te voegen. In diezelfde optiek zijn ook een aantal documenten die géén oude nummeringen droegen, maar zeker tot het ambachtsarchief behoorden of hun plaats erin verdienden, in het klassement opgenomen. Het ging bijvoorbeeld om een aantal documenten inzake renten en om archiefbescheiden over het geschil met de sargiemakers, na de samenvoeging van de twee ambachten in 1633. Het ontbreken van gelijkaardige archiefbescheiden uit 1633 was vreemd. Inzake de problematiek met de vereniging tussen de lakenmakers met de ingeweken Hollandse meesters in 1674 was er wel materiaal voorhanden. In die zin drong een opname van de archiefstukken zich op. Daarnaast vond op dezelfde manier een aantal documenten, die wel een 17de-eeuwse nummering, maar géén 18de-eeuwse, droegen, hun plaats in de ordening.

Een aantal archiefstukken bleek ogenschijnlijk niet op de juiste plaats zitten ondanks de dorsale aantekeningen. Sommige rubrieken hadden zoveel hiaten dat een samenhang tussen de verschillende stukken soms zoek was. Enige kleine verschuivingen en de creatie van enkele nieuwe rubrieken, zoals *'de werktijden'* en *'regelgeving i.v.m. diefstal van lakens'*, losten het euvel op ⁴⁹.

III.3.3 Het archief van de Hollandse lakenmakers

Van het archief dat de Hollandse lakenmakers vormden in de korte periode van hun bestaan, bleek nagenoeg niets overgebleven. Op de laatste bladzijden van een intekenboek van de lakens in de lakenhal vond ik aantekeningen van hen. Dat de aantekeningen in zo'n 'hallenboek' werd teruggevonden, was niet verwonderlijk, aangezien het bestuur van de Hollandse lakenmakers ressorteerde onder de lakenhal. Aldus beschikte ik alleen over enkele resoluties en over de optekening van leerjongens en leermeesters. Over de structuur en de omvang van het archief valt aldus weinig te zeggen.

III.3.4 Het archief van de sargiemakers

Het archief van de sargiemakers bleek nagenoeg volledig verdwenen. Enkel de stadsarchieven en die van de lakenmakers hebben me kunnen inlichten over enige aspecten van dat ambacht. De vereniging van de lakenmakers met de sargiemakers in 1633 had immers verschillende disputen tot gevolg. De dossiers die de magistraat en vooral de rentmeesters aanlegden ten einde meesters aan te trekken van elders, verschaften me belangrijke en gedetailleerde gegevens inzake de sargieweverij. Maar over de structuur van het ambachtsarchief zelf valt niets te zeggen.

III.3.5 Het archief van de tapijtwevers

Op een deel na liet het tapijtweversambacht niets na. Het deel uit de tweede helft van de 18de eeuw bevatte zowel de rekeningen als de optekening van de meesters en leerjongens. Op dat moment telde het ambacht nog slechts twee leden. Veel

---

⁴⁹ Het is van weinig betekenis elke verschuiving van een stuk te verduidelijken. De concordantietabel achteraan geeft een veel duidelijker beeld.

'ambachtsarchief' bleef waarschijnlijk in particuliere handen. Ik kan dan ook niets zeggen over de structuur ervan. Meerdere redenen kunnen daarvoor worden aangehaald. Ten eerste waren de laatste leden van het ambacht twee broers, zodat het archief, op dat ene register na, waarschijnlijk meer en meer werd beschouwd als persoonlijk archief. Het stadsbestuur keek immers de rekeningen na, zodat dat duidelijk te onderscheiden viel van eventueel andere (losse) stukken. Bovendien was er geen ambachtshuis meer zodat de administratie en het bewaren ervan dienden te gebeuren in een particulier huis. Daar het ambacht bovendien nog slechts voortbestond in het innen en uitbetalen van openstaande renten, en het geen patrimonium meer bezat, was de administratie voor de Franse bezetter op het einde 18de eeuw ook van ondergeschikt belang. Maar ook buiten de eigenlijke ambachtsadministratie vond ik zeer weinig archiefbescheiden over de tapijtwevers in de stadsadministratie terug, op enige verzoekschriften en verordeningen na.

III.3.6 Het archief van het linnenweversambacht

De linnenwevers lieten enkel een schepenakte na. Spijtig, want ook het stadsarchief zelf bezit maar enkele stukken over de linnenwevers, die nochtans inzake productie en ledenaantal niet marginaal kunnen geweest zijn.

III.3.7 Het archief van het voldersambacht

Het archief van het voldersambacht geraakte nooit in het stadsarchief op enkele verordeningen uit de 16de eeuw na. Om het tekort op inhoudelijk vlak goed te maken bood het stadsarchief – op arbeidsreglementen na – maar weinig uitkomst. De middeleeuwse wortels van het ambacht in acht genomen was dit een spijtige vaststelling.

III.3.8 Het archief van de droogscheerders

Een perkament rol van 1496 en een 18de-eeuwse ambachtsrol, een register met alle verordeningen, zijn nagenoeg de enige overgebleven archiefstukken. Over de structuur van het archief valt dus niet veel te zeggen. De stadsarchieven boden mij evenwel een uitkomst om de gegevens aan te vullen. De meeste stukken van omvang handelden over de processen inzake het recht op schependom, dat de droogscheerders veilig trachtten te stellen. Ook de problematiek van de invoer van bereide en gekleurde lakens was in die optiek belangrijk. De droogscheerders zagen hun economische belangen geschaad en vormden met de ververs een front ten einde de invoer aan banden te leggen. Tenslotte spoorde ik eveneens informatie op over het patrimonium van het ambacht. De verpachting van de stadsramen en –persen was terug te vinden in de resolutieboeken en de stadsrekeningen. Ook in de 'ordonnantieboeken' vond ik daarover sporadisch materiaal. Over de eigen bezittingen en de verkoop ervan boden notariële akten en/of de schepenregisters uitkomst.

III.3.9 Het archief van het lakenverversambacht

Het verversambacht liet geen documenten na; toch zijn er wel wat archieven gevormd. Dankzij de inspanningen van Jan Baptist Joffroy, zijn aanhoudende verzoekschriften en memories ten einde de schepenzetels te herwinnen, vergaarde ik toch nog wat informatie over het archief. Onder de documenten bevond zich zelfs een lijst met de archiefbescheiden, berustende bij deken Jan Baptist Joffroy. Dat was zeer weinig: twee ambachtsrollen respectievelijk uit 1331 en 1422, een ambachtsboek, begonnen in 1526, met de optekening van de meesters en leerjongens, dekens, schepenen en rekeningen. Daarnaast onderscheidde ik nog de aanstellingsakte van de deken in 1711 en een document van 1719 aangaande een nieuwe rol. Het ambachtsarchief was in de eerste helft van de 18de eeuw op zich al weinig omvangrijk! Dat kon op meerdere manieren worden verklaard. Ten eerste telde het ambacht altijd al weinig leden en ten tweede

werd op het einde van de 17de eeuw als uitgestorven verklaard. Het telde immers geen leden meer. Het stadsarchief zelf bezit bitter weinig archiefstukken aangaande de periode voor 1700.

IV Enkele richtlijnen voor de onderzoeker

IV.1 Richtlijnen voor het opvragen van de documenten

De archiefbescheiden uit de verschillende archieven werden telkens apart genummerd. Om nu de documenten die door een beschrijving worden gedekt, op te vragen, volstaat de opgave van het nummer, voorafgegaan door de aanduiding van de archiefvormer. Nummer 30 uit het lakenmakersarchief opvragen gebeurt dus als volgt: ***Lakenmakers: nr. 30.***

Alle stukken die onder het stadsarchief vallen, hebben we doorlopend genummerd. Om de band met de textielsector te benadrukken, moet het opvragen van een nummer voorafgegaan worden door de aanduiding *Wollewerck*, ongeacht het stuk of dossier berust in de secretarie, griffie, tresorie of Wollewerck zelf. Nummer dertig uit het stadsarchief van deze inventaris opvragen gebeurt dus als volgt: ***Wollewerck: nr. 30.***

Er moet wel rekening worden gehouden met het feit dat sommige stukken reeds in andere inventarissen beschreven stonden. In dat geval moet de verwijzing in de *voetnoot* bij dat specifiek stuk worden overgenomen. Nummer 9 uit het lakenmakersarchief is volgens de voetnoot geklasseerd onder deel VIII, lakenmakers D S I nr 2. Het is deze laatste aanduiding die primeert voor de opvraging.

IV.2 Andere aanduidingen in voetnoot

Soms staat er in voetnoot bij een document: *'Zie ook Chronologische aanwijzer ...'*. Deze chronologische aanwijzer is een reeks afschriften van documenten uit het stadsarchief en zelfs originelen. Deze reeks werd aangelegd in de loop van de 19de eeuw, in hoofdzaak door archivaris Gijseleers-Thijs. De aanduidingen in voetnoot verwijzen naar het afschrift van dat bepaald document. Dit is interessant om weten, vermits het 19de-eeuwse handschrift soms duidelijker leesbaar is dan het 16de- of 17de-eeuwse.

Op sommige akten of verordeningen vonden we de aanduiding, aangebracht door de opsteller van het document, in welk 'stadsregister' het eveneens stond opgetekend. Deze delen zijn bijna allemaal verdwenen, maar een onderzoeker die eens wil nagaan welke administratie er allemaal werd bijgehouden in het Ancien Régime, kan hier indirect mee geholpen zijn.

Sommige archiefbescheiden waren reeds geanalyseerd. Hierbij wordt verwezen naar de plaats van de stukken in de oude inventarissen (Deel VI of VIII, pagina, rubriek, ...). De recente nummering is tussen rechte haakjes geplaatst.

IV.3 Aantekeningen betreffende de redactionele vormen en ontwikkelingsstadia

De term **oorkonde** (Wollewerck: nr 1) is gebruikt in de betekenis van een in plechtige vorm opgestelde akte, dus als redactionele vorm. Dit is de betekenis zoals ze in de archiefterminologie van Herman Coppens wordt gehanteerd⁵⁰.

De termen **octrooi** (Wollewerck: nr 2) en **decreet** (Wollewerck: nr 4) werden gehanteerd om dicht bij de oorspronkelijke aanduiding van het document te blijven. In wezen zijn het respectievelijk een beschikking en een verordening.

Wanneer de beschrijving luidt **apostillaire verordening/beschikking op een verzoekschrift**, betekent dit dat het document eerst een verzoekschrift was, waarop dan in kanttekening een verordening of beschikking werd geschreven. De eerste functie van het document, namelijk het verzoekschrift, vervalt eigenlijk.

Een **procedossier** en een **geschildossier** zijn niet hetzelfde. Dit onderscheid hebben we vooral gemaakt bij het stadsarchief. Bij een procedossier is de magistraat zelf betrokken in de rechtszaak. Bij een geschildossier gaat het om een rechtszaak of een onderling geschil waarbij de stad niet rechtstreeks betrokken is. De zaak kan wel worden afgehandeld voor de schepenen, maar ze zijn er zelf niet bij betrokken.

Een **'genechtboek'** is een deel waar vonnissen en dergelijke in werden opgetekend. 'Genecht' slaat op tweewekelijkse vergadering of rechtspraak.

In de ambachtsarchieven zal met regelmaat de term **'ambachtsrol'** opduiken. Een ambachtsrol was oorspronkelijk letterlijk een perkamenten rol met een verordening met reglementen en statuten aan een ambacht verleend. Wanneer het perkament door papier werd vervangen, bleef de term bestaan (*ordonnantie onder de vorm van een rolle*), ondanks het feit dat het stuk niet meer werd opgerold. De term zal ook niet meer slaan op een individuele verordening, maar tevens op een katern, een deel of een band waarin meerdere verordeningen en vonnissen, het ambacht aanbelangend, in werden opgetekend.

Een **ambachtsbrief** is een akte waarin de gildedekens of de dekens van het ambacht verklaren dat een bepaald persoon in hun stad de leerproef heeft afgelegd bij een vrijmeester en dat de persoon in kwestie van goed gedrag en zeden is. Dit document werd meegegeven met de ambachtsman die zich in een andere stad ging aanbieden. De ambachtsbrief was ook steeds gericht aan het ambachtsbestuur van een bepaalde stad waar hij zich wenste aan te bieden. Een lakenmaker uit Leuven die het beroep wou uitoefenen in Mechelen, was dus vergezeld van een brief opgesteld door de lakenmakers uit Leuven en gericht aan de lakenmakers van Mechelen.

IV.4 Andere bronnen, tekstuitgaven en nadere toegangen

In de voetnoten bij de eigenlijke inventaris werd zoveel mogelijk naar tekstuitgaven verwezen. Het bij deze inventaris aansluitende artikel, dat verscheen in de *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, boekdeel CI, 1997, bevat, zoals reeds opgemerkt, het historisch onderzoek naar de instellingen die te maken hebben met de textielindustrie. Hierin werden zoveel mogelijk relevante

---

⁵⁰ H. Coppens, *Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief*, Brussel, Algemeen Rijksarchief in de Provinciën, *Miscellanea Archiviatica Manuale* 5, 1990, 107 pp.

verwijzingen naar archiefbescheiden uit het stadsarchief opgenomen. De voetnoten zullen de onderzoeker een heel eind op weg helpen. Daarnaast is nagenoeg alle interessante literatuur aangaande de Mechelse draperie in het artikel verwerkt of wordt er op zijn minst naar verwezen.

In bijlage werden achteraan twee lijsten gevoegd. Eén geeft een overzicht van al de perkamenten stukken, katernen en delen die in de inventaris werden opgenomen. De tweede geeft een overzicht van alle nog bewaarde zegels. Deze lijsten hebben enkel als doel eventuele latere 'heropbergingen' te vergemakkelijken. Bedoeld wordt dat het mogelijk is dat in de nabije toekomst de perkamenten stukken en de stukken met zegels op een optimale wijze worden opgeborgen. Zeker voor de zegels is dit nodig, vermits manipulatie van de documenten leidt tot een verdere aftakeling van de zegels.

Eén concordantietabel dient een brug te slaan tussen de oude en de nieuwe nummeringen. Deze tabel is eigenlijk een werkinstrument, vermits deze een nader inzicht geeft van de Ancien Régime-klassementen. De tabel geeft de verschillende klassementen die aan het lakenmakersarchief werden gegeven. Deze 16de-, 17de- en 18de-eeuwse klassementen worden gerelateerd aan de huidige nummering.

Drie indexen vervolledigen het geheel. Eén index bevat de familienamen die in de beschrijving voorkomen. De tweede index geeft een overzicht van de plaatsnamen en de laatste helpt de onderzoeker bij het opsporen van documenten aangaande specifieke ambachten.

V Bibliografie en bronnen

Nota: Publicaties en bronnen over de Mechelse textielnijverheid werden hier niet systematisch opgenomen. Hiervoor verwijs ik naar de voetnoten van het aansluitende artikel van de *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde Letteren en Kunst van Mechelen*, boekdeel C1, 1997. De werken die hieronder werden opgenomen geven informatie over de geschiedenis van het Mechelse stadsarchief of geven inzicht in de structuur van Ancien Régime-archieven. Veel literatuur heeft ook te maken met het vraagstuk van *de oude orde*.

V.1 Bibliografie

BAERTEN (J.). Pragmatie versus archivalie: de inventaris van het oud archief van Sint-Goedele te Brussel, *Archief- en bibliotheekwezen van België*, 1989, LX nr 1-2, p 223-234.

BAILLIEN (H.). *Inventaris van de fondsen van de stad (Tongeren), de ambachten en genootschappen ende weldadige instellingen*, Stadsarchief Tongeren, Brussel Algemeen Rijksarchief, 1964, 85 pp.

BIRON (M.). Le principe du respect des fonds et les divers milieux archivalieques. *Archives*, 1991, 22, nr 3, p 53-58.

CHANOUD (R.) en DUBOIS (M.). Comment peut-on classer des fonds anciens aujourd'hui?, *La gazette des archives*, 1984, nr 125-126, p 212-231.

CHARLAND (D.). Le respect des fonds et le milieu municipal, *Archives*, 1991, 22, nr 3, p 59-62

COLLIN (H.). La mise en oeuvre du principe de respect des fonds, *Archives*, 1990, 22, nr 2, p 3-8

COPPENS (H.) *Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief*, Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, *Miscellanea Archivistica Manuale* 5, 1990, 107 pp.

COUTAZ (G.). *Histoire de la ville de Lausanne des origines à aujourd'hui 1401-1986*, 1986, 123 pp.

DAEMS (G.). *De lakenindustrie in de stad Mechelen en in haar omgeving tussen ca. 1480 en 1580*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.-Leuven 1974, XVII en 152 p.

DOYLE (M.). Le respect des fonds et la vie des documents, *Archives*, 1991, 22, nr 3, p 63-66.

DUCHEIN (M.). Les respects des fonds en archivistique. Principes théoriques et problèmes pratiques, *La gazette des archives*, 1977, 97, pp 71-96.

FORMSMA (W.J.). Het inventariseren van archieven, *Nederlands Archievenblad*, 1973, 77.

GACHARD (L.P.). *Notices sur les archives de la ville de Malines*. [Overdruk uit 'Collection de documents inédits concernant l'histoire de Belgique, tom. second, pag. 30 et seqq.], 1835.

GIJSELEERS-THIJS (B.J.F.C.). *Additions et corrections à la notice sur les archives de la ville de Malines, de monsieur L.-P. Gachard, archiviste de Royaume de Belgique, inserée dans son ouvrage intitulé Collection de documents inédits concernant l'histoire de la Belgique, tome second, p 30 et seqq.*, Brussel, 1834 (verschillende losse deeltjes).

HAEGEMAN (M.). De inventarisatie van het archief van de priorij. Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove te Waarschoot, later te Gent (1445-1796), BAERTEN (J.), SCHEELINGS (F.) en VERHELST (J.) (eds.), *Archiefinitiatief 1 Archiefproblemen- & oplossingen*, Brussel, V.U.B.-Press, 1991, p. 25-32.

HERMANS (V.). *Een woord aangaande het stadsarchief van Mechelen*, Mechelen, [1895].

HORSMAN (P.). De technologie van het gezond verstand: het herkomstbeginsel en de computer, *Nederlands Archievenblad*, 1986, 90, nr 2, p 107-113.

HORSMAN (P.J.) en SIGMOND (S.J.). *Een bundel van artikelen rond het herkomstbeginsel*, s' Gravenhage, Stichting Archief Publicaties, 1984.

HOUTMAN (E.). *Inventaris van het oud archief van de stad Aalst*, Archief en Bibliotheekwezen in België: inventarissen IV, Brussel, 1974, 334 pp.

INSTALLE (H.). *Inventaris van het fonds der lederverwerkende ambachten op het stadsarchief te Mechelen*, Mechelen, Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, 1989 (*Studia et documenta Mechliniensia*, deel V), 127 pp.

JOOSEN (H.). Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie de drapière à Malines. (des origines à 1384), *Bulletin de la commission royal d'histoire*, 1935, XCIX, p 365-572.

Justice rendue au garde honoraire des chartes reposantes à l'hôtel de régence de la ville de Malines. Extrait de l'exposé de la situation administrative de la province d'Anvers Session de 1841, p 17, Mechelen, 1843.

KORT (J.C.). Het herkomstbeginsel, *Nederlands Archievenblad*, 1983, 87, p 236-242.

Lexicon van Nederlandse archieftermen, 's-Gravenhage, Stichting Archief Publicaties, 1983, 62 pp.

LODOLINI (E.), Respect des fonds, *La gazette des archives*, 1995, nr 168, p 201-212.

MULLER (S.), FEITH (J.A.) en FRUIN (R.). *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven ontworpen in opdracht van de Vereniging van Archivarissen in Nederland*, Groningen, 1920 (herdruk).

PANHUUSEN (G.). De herziening van de handleiding, de Nederlandse oorsprong van het 'beginsel van herkomst', *Nederlands Archievenblad*, 1957/1958, 62, p 28-49.

PANHUUSEN (G.). Structuurbeginsel contra beginsel van herkomst, *Nederlandse Archievenblad*, 1965, 69, nr 1, p 13-33.

PRIMS (F.). *Inventaris op het archief van Gilden en Ambachten, omfattende het archief van: I: de lakengilde (min de jurisdictie); II: de 26 geprivilegiëerde ambachten; III: de niet-geprivilegiëerde beroepsgroepen (ambachten, natiën, gilden, neringen, fabrieken); IV: de 6 gewapende gilden; V: de burgerlijke wacht*, Antwerpen, 1925.

ROUSSEAU (J.-Y.). Le respects des fonds, *Archives*, 1990, 22, nr 2, p 9-14.

VANDEWALLE (A.), m.m.v. DE GROOTE (J.), D'HONDT (J.D.) en VANDERMEERSCH (P.). *Brugse ambachten in documenten. De schoenmakers, timmerlieden en schrijnwerkers (14de en 18de eeuw)*, Brugge, Gemeentebestuur, 1985 (Brugse geschiedbronnen nr XVI), 256 pp.

Boekbespreking in *Bibliotheek- en Archiefgids*, 1986, 62, nr 1, p 80-81 (door G. MARECHAL).

Boekbespreking in *Archief- en bibliotheekwezen van België*, 1987, dl LVII, nr 3-4, p 700-701 (door R. VAN UYTVEN).

VAN DOOREN (P.J.) en HERMANS (V.). *Inventaire des archives de la ville de Malines*, 8 delen, Mechelen, 1859-1895/96.

VAN EEGHEM (I.H.). *Inventarissen der archieven van de gilden en van het brouwerscollege*, Archief van de gemeente Amsterdam, Stadsdrukkerij, 1951, 145 pp.

WISHAAPT (M.C.M.). *Inventaris van de archieven van de Maastrichtse ambachten en ambachtsbeurzen*, Rijksarchief in Limburg, Maastricht, 1976, 113 pp, ill.

V.2 Onuitgegeven bronnen

Inventaris: HERMANS (V.). *Inventaire des archives de la ville de Malines*, Mechelen, 1859-1887, DEEL VIII.

Handschriftelijke inventarissen en archiefverslagen

BB V nr 1.

BB VI nr 1-2.

BB XIII nr 1.

BB XIV nr 1.

Archiefschema's

Nota: De nummers slaan niet op de pagina's, maar op de stukken zelf.

I Het stadsarchief

I.1 De secretarie

I.1.1 Inkomende stukken

- I.1.1.1 Stukken afkomstig van de overheid 1-4
- I.1.1.2 Verzoekschriften 5-8

I.1.2 Uitgaande stukken

- I.1.2.1 Briefwisseling 9
- I.1.2.2 Verordeningen en beschikkingen 10-30

I.1.3 Stukken en dossiers betreffende bijzondere onderwerpen

- I.1.3.1 Beleidsdossiers 31-36
- I.1.3.2 Ondersteuning en subsidiëring van de industrie 37-45
- I.1.3.3 Proces- en geschildossiers 46-51
- I.1.3.4 Officiële afvaardigingen: schependom, processies, 'hoofdmannen' 52-56
- I.1.3.5 Archiefbescheiden aangaande de uitoefening van het ambacht 57-58

I.2 De griffie

- I.2.1 Akten verleden voor de schepenen 59-62

I.3 De tresorie

- I.3.1 De stadsrekeningen 63
- I.3.2 'Openbare werken': de volmolen 64-67
- I.3.3 Ondersteuning en subsidiëring van de industrie 68-73

I.4 Het wollewerck

I.4.1 Adviserende en controlerende functie

- I.4.1.1 Verzoekschriften 74-78
- I.4.1.2 Door de dekens bewaarde stukken om hun controlefunctie te kunnen uitoefenen 79-80

I.4.2 Juridische functie

- I.4.2.1 Verzoeken tot een gerechtelijke procedure 81
- I.4.2.2 Vonnissen en rollen 82-108
- I.4.2.3 Rapporten 109

- I.4.3 De registratie in de lakenhal 110

- I.5 De hallier 111

II Ambachtsarchieven

II.1 Het lakenmakersambacht

II.1.1	Oude inventarissen en nadere toegangen	1
II.1.2	De werking en organisatie van het ambacht	
II.1.2.1	De ambachtsrollen: algemene statuten en regelgeving	2-20
II.1.2.2	Specifieke regelgeving: de grondstof, de werktijden, de getouwen en de producten	
II.1.2.2.1	De grondstof: controle op de wolverkoop	21-24
II.1.2.2.2	De werktijden	25-27
II.1.2.2.3	Regelgeving inzake de infrastructuur: de getouwen	28-30
II.1.2.2.4	De ambachtsleden: de (nieuwe) meesters en de leerjongens	31-38
II.1.2.2.5	Overeenkomsten met de volders	39-41
II.1.2.3	De ambachtsbrieven	42-52
II.1.2.4	De interne organisatie van het ambacht	
II.1.2.4.1	Het tewerkstellen van leerknappen en leerjongens	53-60
II.1.2.4.2	De dekens en de gezworenen: hun aanstelling, het afhoren van de rekeningen en hun vergaderingen	61-71
II.1.2.4.3	Regelgeving inzake de begrafenissen, de processies en de ambachtskamer	72-79
II.1.2.4.4	Regelgeving i.v.m. diefstal van lakens	80
II.1.3	Marktregulering en ondersteuning van het ambacht	
II.1.3.1	Mogelijkheden en beperkingen van de lakenmakers bij andere ambachten	81-86
II.1.3.2	Marktregulering: afscherming van de afzetmarkt	
II.1.3.2.1	De regulering van de verkoop van vreemde lakens	87-95
II.1.3.2.2	De tegensnede	96-105
II.1.3.2.3	De detailhandel in lakens	106-109
II.1.3.3	Relaties met het stadsbestuur: het schependom en de gecommiteerde van de draperie	
II.1.3.3.1	Het recht om schepenen af te vaardigen	110-113
II.1.3.3.2	De gecommiteerde van de draperie	114
II.1.3.4	Vrijdommen en voordelen	115-121
II.1.4	Het patrimonium van het ambacht en de beleggingen erop	
II.1.4.1	Onroerend goed in de Plankstraat en de Augustijnenstraat	

II.1.4.1.1	Onroerend goed in de Plankstraat	122
II.1.4.1.2	Onroerend goed in de Augustijnenstraat	123-124
II.1.4.2	Het achterhuis in de Borzestraat en het ambachtshuis aan de IJzeren Leen	
II.1.4.2.1	Het achterhuis in de Borzestraat	125-132
II.1.4.2.2	Het ambachtshuis de Bruydt aan de IJzeren Leen	133-146
II.1.4.3	Opnemen van renten, afbetalingen en leningen	147-153
II.1.4.4	Geschillen met de vettewariërs, wiens ambachtshuis naast de Bruydt staat	154-155
II.1.4.5	Inkomsten uit leningen en renten	156-158
II.1.5	De relaties met derden: geestelijkheid, textielnijverheid in andere steden en de 'Smalle Kaarde'	
II.1.5.1	Het patrimonium in de kerken: glasramen en Altaren	159-162
II.1.5.2	Stukken betreffende de textielnijverheid in andere steden	163-164
II.1.5.3	Overeenkomsten met geestelijke instellingen	165-167
II.1.5.4	De 'Smalle Kaarde'	168-170
II.1.6	De jaarrekeningen	171-173
II.2	De Hollandse lakenmakers	1
II.3	De nering van de Duffelaars/Het sargiemakersambacht	1-3
II.4	Het tapijtweversambacht	1
II.5	Het linnenweversambacht	1
II.6	Het voldersambacht	1-4
II.7	Het droogscheerdersambacht	1-4

Lijst van de gebruikte afkortingen:

A.R.A.A.: Rijksarchief Antwerpen

K.K.O.M.: Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen

S.A.M.: Stadsarchief Mechelen